БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. июль 5 | ПЯТНИЦА | № 156 (6999) | Өртээ 2 көп.

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ АКЫ-ДУҢМА ЁЗУНУҢ МИТИНГИЗИ

Найырал, акы-дуңмалышкы чорук, чаңгыс эп-сеткил — Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың аразында харылзааны шак ынчаар адап болур. Ол харылзаалар болза пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы болгаш коммунизмниң улуг херээнге бердинген чорукка үндезилеттинген.

ССРЭ-ниң болгаш ВУР-нуң ажылчы чоннары боттарының марксистчи-ленинчи партияларын — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын болгаш Венгр Социалистиг ажылчын партияны долгандыр сырый каттыжып алгаш, тайбыңның херээн шиитпирлиг камгалап, бүгү улустарның аас-кежиин дээш демисежип турарлар.

Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери-биле Москваның хөй-ниитизиниң июль 3-те болган ужуражышкынынга совет-венгр найырал болгаш акы-дуңмалышкы чорук база катап эң-не чырыткылыы-биле илергейлеттинген.

Кремльдиң Съездилер Ордузунга болган совет-венгр найыралдың митингизинге ажылчыннар, албан-хаакчылар, партия болгаш совет ажылдакчылар, студентилер, хөй-ниити ажылдакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның дайынчылары: 6 муң хире кижи чыылган.

Венгр Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле Ордунуң залын шимеп каастаан турган.

Венгр Социалистиг ажылчын партияның Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадарны, ВСАП ТК-зының Политбюро кежигүнү, Венгрияның Революстуг Ажылчын-тараачын чазааның Даргазы Ене Фокту, ВСАП ТК-зының секретары Дьердь Ацельди болгаш өске-даа венгр аалчыларны чыылганнар дыңмиттиг алыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Президиумда олуттарны венгр өңнүктер-биле кады эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, М. С. Соломенцев болгаш өскелер-даа ээлепкен. Чыылганнар оларны чылыы-биле уткааннар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришин митингини ажыткан. Венгр өңнүктерге болгаш оларның нүүрүнде бүгү венгр улуска чүректиң ханызындан изиг байырны ол чедирген болгаш социализмни тургузарынга, Венгр Социалистиг ажылчын партияның тоску съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Акы-дуңмалышкы ийи чурттарның күрүне гимннери залга чаңгыландыр дыңналып турган.

Ооң дараазында чылыдылга-биле ажылдаар чээрби дугаар электроцентральдың машинизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. А. Моисеев, СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизмниң институдунуң директору, Совет-венгр найырал ниитилелиниң төп баштаар чериниң даргазы, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады П. Н. Федосеев, Москва хоорайның № 69 школазының төөгү башкызы В. Н. Тарасова олар чүве чугаалааннар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке митингиниң президиумунуң даргазы сөс берген.

Дыңмиттиг болгаш үргүлчүлелдиг алыш часкаашкыны залга чаңгыланып турган.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер болгаш өңнүктер!
Хүндүлүг москвачылар!

Аалчыларын хүндүлээринге чаңчылдыг бистиң найысылалывыс Москва Венгриядан келген аалчыларын база катап чүректиң ханызындан чылыы-биле хүлээп ап турар-дыр. Бистиң эргим венгр өңнүктеривиске — Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары эш Янош Кадарга, Венгр Улус Республиканың Революстуг Ажылчын-тараачын чазааның Даргазы эш Ене Фокка, Венгрияның партия-чазак төлээлериниң бүгү кежигүннеринге чүректиң ханызындан изиг байырны бистиң партиявыстың Төп Комитединиң өмүнээзинден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден, бо залда чыылган бүгү москвачыларның өмүнээзинден чедирип тур мен. Силерниң Совет Эвилелинге аян-чорук кылып чедип келгенинерни бистиң партияларывысты, бистиң күрүнелеривисти, бистиң улустарывысты сырый каттыштырып турар акы-дуңмалышкы харылзааларны, найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш ханыладырынга чугула чаа базым кылдыр санап турар бис, эргим өңнүктер.

Делегей амыдыралының кол айтырыгларының талазы-биле бистиң сагыш-бодалдарывыстың бүрүн чаңгыс аай чоруун венгр төлээлер-биле бистиң чугаалажышкыннарывыс база катап бадыткаан деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Совет-венгр харылзааларның элээн каш чугула айтырыгларын чугаалажып көөр болгаш бистиң чурттарывыста иштики тургузуушкунун амгы чамдык сорулгаларын шиитпирлээриниң дуржулгазын солчур арганы база бо чугаалажышкыннар берген.

(Уланчызы 2-ги, 3-кү арыннарда).

Төрээн чуртунче чаныпкан

МОСКВА, июль 4. (СЭТА). ВСАП ТК-ның Бирги секретары эш Янош Кадарның баштааны Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери Москвадан Төрээн чуртунче бөгүн үнүпкен. Аалчылар бистиң чуртувуска СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң чазааның чалаанын ёзугаар албан-ның найыралдыг чоруун кылып чораан.

Хойжулар чартык чылда

«Торгалыг» совхозтуң Торгалыг салбырының хойжулары 1968 чылдың бирги чартыында шору түңнелдерни чедип алган. 27 тонна 400 кг дүктү күрүнеге дужааган. Хой бүрүзүнден ортумак кыргылда 2,4 кг, ниитизиниң малынга 6755 баш хураган немешкен, азы чүс хойдан-на 86-ны алганы ол. Ооң иштинде Чозаның хойжу бригадазы чүс хойдан-на 90 хураганны алган. Хойжулар А. Доңгак чүс хой бүрүзүнден 104, Б. Куулар —101 хураганны ап, чарыштың тиилекчилери болганнар.

К. Чигдеи-оол хой бүрүзүнден 2,9 кг, К. Белек —2,6 кг, Б. Доңгак— 2,6 кг дүктү ап, дүк талазы-биле өскелерден дээре көргүзүглүг болганнар.

Д. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Курлавырларны долу ажыглаар

Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг болгаш транспорт организацияларының коллективтери боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарлар.

Москвачыларның болгаш ленинградчыларның эгелекчи саналы-биле калбарган чарыш республиканың үлетпүрүнге эки түңнелдерни, чаа чедиишкиннерни берген. Ооң тодаргай чижектери бо. Тываның үлетпүрү эрткен беш айларда бараан саарылгазының планын 112 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр 2 миллион ажыг рубльдиң продукциязын саарган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы база-ла ажыр күүсеттинген, ооң күсели-биле 600 муң хире рубльдиң продукциязын пландан ажыр бүдүрген.

Беш чылдың үшкү чылының баштайгы чартыы доозулган. Эрткен айларда чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглавышаан, чылдың ийиги чартыын организастыг доозар дээш бүдүрүлге чорудулгазын бүгү талазы-биле анализтеп, ажыглаттынмайн турар арга, курлавырларны дилеп тывар херек. Ажылчыннарның күш-ажылын болгаш бүдүрүлгениң технологиязын эртемге үндезилей организастап тургаш, ай, квартал пландарын чыл эгезинден бээр доктаамал ажыр күүседип турар бүдүрүлгелер бисте хөй. Маңаа чижек кылдыр «Кызыл-Хавак» шахтазының дагжыларының дуржулгазын көргүзүп болур. Эрткен чылга чедир аңаа бот-боттарындан хамаарышпас бригадалар ажылдап турган. Оларны чаңгыс комплекси лиг бригада кылдыр каттыштырган соонда, ажылдың темпизи көскүзү-биле бедээн, күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн. Чүге дээрге белеткел ажылдарындан эгелээш, хөмүрдашты казып, үндүр сөөртүрүнге, ажыглаттынган участокту аштап арыглаарынга чедир бүгү ажылдар бригада кежигүннериниң хүлээлгези болганда, кайы-бир участокка хожудаашкын өскелерниң ажылын саадады бээр.

Ажылдың мындыг янзылыг организастаашкыны база тус-тус ээлчеглерниң аразынга социалистиг чарышты калбартканы бүдүрүлгеге улуг ажыктыг болган. «Кызыл-Хавак» шахтазының коллективи бирги чартык чылдың планын июнь айның 5-те күүсеткеш, ам август айның үлүүнге киириштир ажылдап турар.

Бо ышкаш чижектерни Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажылагыйындан, республика типографиязындан, №№ 1 болгаш 2 АТБ-лерден, алгы заводундан болгаш оон-даа өске мурнакчы бүдүрүлгелерден көргүзүп болур.

Эрткен беш айларның бүдүрүлге планы ниитизи-биле ажыр күүсеттинген болза-даа, бисте хожудап турар черлер база бар. Беш айларның планын 17 бүдүрүлге азы бүгү бүдүрүлгелерниң 28 хуузу күүсетпээн. Олар күрүнеге 690 муң ажыг рубльдиң янзы-бүрү продуктуларын чедир бербээннер. Ылаңгыя Чадаананың болгаш Ак-Довурактың тууйбу заводтары, «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлгелери, автосептелге заводу эрткен айларның планын чедир күүсетпээннер.

Күрүне планын чамдык бүдүрүлгелерниң күүсетпээнин чиг-этти баш удур белеткеп албааны-биле база ажылчыннарның күш-ажылын эки организаставааны болгаш иштики курлавырларны чедир ажыглаваны-биле тайылбырлап болур. Кызылдың сүт заводун ап көрээлиңер. Бо бүдүрүлгениң ажылы сөөлгү үеде элээн сулараан. Ында ажылчыннарның күш-ажылын шыңгыы контрольдаар, оларның чарыжын массалыг болгаш үре-түңнелдиг болдурар ужурлуг ээлчег мастерлери боттары безин ажылдан озалдап, продукцияның шынарын хынавайн турарлар. Байдал ындыг турда бүдүрүлгениң удуртулгазы (эш Бояринов), партия организациязы (эш Гаранин) дээштиг хемчегни албайн турарын буруу шаап көөр херек.

Бисте ажыглаттынмайн турар курлавырларның бирээзи ажылчыннарның күш-ажылын шын организастаары болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыыры болур. Эрткен беш айларда чүгле Кызылдың бүдүрүлгелеринге безин 1,5 муң ажыг кижи-хүн прогул болган, бир эвес ону болдурбаан болза, хоорайның үлетпүрү 30 муң рубльдиң продукциязын планга немей бүдүрер турган. А чамдык бүдүрүлгелерге, ылаңгыя Кызылдың тууйбу заводунга 670 кижи-хүн чылдагаан чокка ажыглаттынмаан азы хүнде-ле бүдүрүлгеге дөрт кижи ажылдавайн турган.

Чылдың баштайгы чартыы доозулган. Алдынган хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш демиселдиң шиитпирлиг үези ийиги чартык чылда үстүнде айыттынган болгаш оон-даа өске четпестерни узуткаар дээш үлетпүр бүдүрүлгелерниң, тудуг болгаш транспорт организацияларының удуртукчулары, ында партия болгаш хөй-ниити организациялары ажылчыннарның ортузунга кижизидилге болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирер ужурлуг. Маңаа кол чүүл кижилер-биле ажыл. Чүгле ажылчыннарның эвес, бүдүрүлгениң ортумак звенозунуң, инженер-техниктиг ажылдакчыларының ажылын кичээнгейден дашкаарлатпас херек.

План күүсеттинген

1968 чылдың бирги чартыында республикага мал ажылының продуктуларын күрүнеге садып алырының планы мынчаар күүсеттинген (июль 1-де, хуу-биле).

РАЙОННАР	ДҮК	СҮТ	ЭЪТ
Тожу	213,3	125,6	189,6
Таңды	154,2	146,0	153,4
Каа-Хем	145,6	123,1	125,1
Чөөн-Хемчик	144,6	116,9	118,9
Кызыл хоорай Соведи	142,7	156,4	136,3
Бии-Хем	142,1	158,5	169,5
Өвүр	138,2	111,0	105,8
Барыын-Хемчик	135,2	110,6	153,1
Тес-Хем	115,3	129,0	123,1
Эрзин	111,4	116,1	112,4
Улуг-Хем	106,2	110,3	117,9
Бай-Тайга	105,2	119,9	95,0
Республика	**126,7**	**133,5**	**129,6**
Эрткен чылдың бо үезинде турганы	125,3	128,0	141,0

Күрүнеге дүк садарының планын совхозтардан «Өөк» 3,8 катап ажыр, «Элегес» 291,1, «Тиилелге» 169,1, «Межегей» 180,0, «Торгалыг» 176,3, «Шекпээр» 160,8 хуу күүсеткен.

Дүк садарының планын «Тээли» совхоз 76,0 хуу, «ҮТКА 25 чылы» чүгле 41,6 хуу күүсеткен. Эът садарын «Сүт-Хөл», «Найырал» совхозтар күүсетпээн. «Көк-Тей» совхоз 3,4 катап ажыр күүсеткен.

УКРАИНАНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ БЕЖЕН ЧЫЛЫ

Совет Украина өөрүшкүлүг болуушкунну демдеглеп турар СЭКП-ниң чарылбас кезээ, ооң дайынчы отрядтарының бирээзи — Украинаның Коммунистиг партиязының тургустунганындан бээр бежен чыл болган.

Ол кайгамчыктыг байырлал. Украинаның Коммунистиг партиязының тургустунганы болза Советтерниң эрге-чагырга ы дээш, чаңгыс аай болгаш быжыг Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң акы-дуңма республикаларының аразында хостуг болгаш дең эргелиг Украин совет күрүнениң быжыгыышкыны болгаш хөгжүлдези дээш украин улустуң чедиишкинниг демиселинге канчаар-даа аажок улуг рольду ойнаан.

«Украина» деп сөстү адаарга, Белоруссияның ногаан арыгларындан Кара далайга чедир, бедик сынныг Карпаттардан оожум Доннуң калбак делгем ховуларынга чедир чаттыла берген республика бистиң караавыска көстүп келир. Ооң чериниң байлаа — хөмүр-даш болгаш нефть, демир болгаш марганец рудалары, бойдус газы болгаш мөңгүн суу, өске-даа эртине-байлактар бар. Ооң үнүшдүжүттүг чери ажыл-ишчи холдарның ижи дээш амданныг тарааны болгаш чигирзиг свёкла дазылын, ак ристи болгаш алдын сарала тоорук узун, кып-кызыл яблоктарны болгаш виноградтың хүннээректээн салбактарын берип турар.

А чартык чүс чылдың мурнунда чаа-ла Украина чединмес болгаш түренги чоруктуң чурту болуп чыткан болгай. Ооң байлаан аш карактыг помещиктер болгаш капиталистер үптеп ап турган.

Россияның пролетариадының соондарый аас-кежии, хосталгазы болгаш чаагай чолу дээш украин улустуң демиселге көдүрлүп үнгени ооң улуг аас-кежии, улуг өөрүшкүзү болур.

Владимир Ильич Ленин Украинаның төөгүзүн, оон улузун эки билип, хааннығ Россияның өске-даа улустары-биле бир домей, украин улустуң салым-чолу дээш сагыш салып чораан. XIX чүс чылдың төнчүзүнде-ле тывылган баштайгы марксистчи бөлгүмнерден бодунуң эгезин алган Украинаның Коммунистиг партиязының бүгү төөгүзү Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи болгаш гениалдыг баштыңчызы В. И. Ленинниң ады-биле ханы холбашкан.

Ленинниң удуртулгазы-биле, бүгү партия-биле кады Украинаның большевик организациялары хаан ёзуга, помещиктерге болгаш капиталистерге удур демиселдиң улуг болгаш алдарлыг оруун эртип, үш революцияларның одунга быжыккан болгаш каңналган.

Даштыкы эжелекчилерге, иштикиниң контрреволюциязынга удур украин улустуң демиселин организастаар болгаш баштаарының эргежок чугулазы-биле холбаштыр Украинаның большевикчи организацияларын бүгү Украинаның партия организациязы — Украинаның КП(б)-зи кылдыр каттыштырар дугайында айтырыг тургустунуп келген. Ол каттыжышкын Украинаның Коммунистиг (большевиктер) партиязының 1918 чылдың июль 5—12-де болган 1-ги съездизинге болдунган. Съездиниң бүгү ажылын В. И. Ленинниң, партияның Төп Комитединиң удуртулгазы-биле эрттирген. Владимир Ильич съездиниң хүндүлүг даргазынга соңгуткан, съездиниң бөлүк делегаттарын хүлээп ап, резолюцияларның төлевилелдерин олар-биле кады чугаалажып, украин улустуң революстуг демиселин удуртурунуң талазы-биле сүмелерин берген.

Бистиң улузувустуң төөгүзүнде кайгамчыктыг болуушкун апарган УКП(б)-ниң бирги съездизиниң ужурдузазы болза бүгү Украинаның хемчээлинге большевикчи организацияларның каттыжышкынын болдурганы, бүгү партийжи организацияларга демиселдиң чаңгыс аай политиктиг шугумун болгаш тактиказын ажылдап кылганы болур. Украинаның Компартиязы СЭКП-ниң чарылбас кезээ болбушаан, ленинчи идеологтуг болгаш организастыг принциптерге тургустунган.

Украинаның Компартиязы аңгы демиселиниң берге чылдарында тургустунган. Эрги делегейниң бүгү-ле кара күштери — австро-немец эжелекчилер, польша шляхта, империалистерниң чепсеглээни Деникинниң болгаш Врангельдиң аг-шерии, петлюражы болгаш кулак дээрбечилер Советтерниң аныяк Республиказынче халдаан турган. Украина дарлалга кирер бе азы Улуг Октябрьның тугуун адаа-биле хосталгазын болгаш аас-кежиин чаалап алыр бе деп айтырыг тургустунган турган.

Бистиң чурттуң бүгү улустары-биле чарылбас кады чорбушаан, украин улус ашты болгаш түрегделди ажып, иштики болгаш даштыкы контрреволюцияның каттышкан күштерин тиилеп, Октябрьның чаалап алыышкыннарын, Советтерниң эрге-чагыргазын камгалап алган. Кайгамчыктыг ленинчилерни — Г. И. Петровскийни, С. В. Косиорну, В. Я. Чубарьны, Артемну (Ф. В. Сергеевти), Л. И. Картвелишвилини, Н. А. Скрыпникти, А. С. Бубновту, ленинчи партияның муң-муң оолдар, кыстарын Украина кажан-даа утпас.

Хамааты дайынның доозулганының соонда Украинаның Компартиязы ленинчи партияның дайынчы туружунга туржуп, УССР-ниң хөгжүлдезинге шиитпирлиг рольду ойнап, ССРЭ-ни тургузары дээш украин улустуң демиселин углап-баштап, индустриализацияны, көдээ ажыл-агыйның коллективизастаашкынының болгаш культура революциязын боттандырарынга улуг ажылды кылып чорутkан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының дошкун чылдарында Украинаның Коммунистиг партиязы бүгү украин улусту кижи көөр хөөн чок дайзынга удур демиселче, Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалаарынче көдүрүп үндүрген. Шеригге 240 муң коммунистер болгаш миллион ажыг комсомолчулар демисежип турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлыг төөгүзүнге Украинаның партизаннары чырыткылыг арыннарны киир бижээн.

Немец-фашистиг эжелекчилерни ашкан Совет Эвилелиниң төөгүлүг тиилелгези хосталганың болгаш социалистиг чаа амыдыралдың өөрүшкүзүн билир чонну тиилээр күш турбас дугайында улуг Ленинниң баш удур сөглээн сөстерин бадыткаан. Украин улус дайынның уржуктарын ажып эртип, Коммунистиг партияның болгаш акы-дуңма улустарның дузазы-биле бодунуң республиказын улам күчүлүг болгаш чаагай кылдыр хуулдурган.

Бежен чылдың дургузунда украин улустуң чедиишкиннериниң өндүр чаагайын деннеп чугаалаары берге. Октябрьның тугунуң адаа-биле чедип алдынган бүгү-ле чүүлдер — украин улустуң национал чоргаарлы, ол төрээн Коммунистиг партиязы-биле кады чорупкелген, чоруп олурар болгаш чайгылыш чокка чоруур.

Украин ССР-ниң күрүне тугунда Ленинниң ийи ордени, Октябрь Революциязының ордени чайнап турар. Республикада орден-хавыяалыглар хөй. 2500 кижи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты, оон иштинде 25 кижи ол атты ийи дапкыр алган.

Украинаның Коммунистиг партиязы бодунуң хүрээленинде 2,1 миллион ажыг коммунистерни каттыштырып, ленинчи чиңгине шугумну чайгылыш чокка боттандырары дээш, делегейниң социалистиг системазын болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаары дээш демиселге СЭКП Төп Комитединиң шынчы болгаш идегелдиг чөленгиижи болуп турар.

Украинаның Коммунистиг партиязы бодунуң бежен чылын кажангызындан-даа артык күштүг болгаш СЭКП Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан байдалда эрттирип турар. Беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседиринче, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң политиктиг, экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарынче, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын төлептиг уткуурунче ажылчыннарны, колхозчуларны болгаш интеллигенцияны мобилизастаарынга республиканың коммунистери бүгү партийжи-политиктиг болгаш организастыг ажылын чагыртып турар.

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде бүдүрүлгениң хоочуннары хөй. Оларның бирээзи бо чурукта Калдар-оол Хертекович Данзырык Ак-Довурак комбинадының тудуунга 1961 чылда келген. Оон бээр ол мурнакчыларның бирээзинге санадып келген. Оон удурткан бригадазы ай планын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Г. СИРОТИНИНИҢ фотозу.

Башкыларның Бүгү-эвилел съездизи

Башкыларның Бүгү-эвилел съездизиниң ийиги хүнү июль 3-те он секцияларга ажыл-биле эгелээн. «Ниити билигниң ортумак школазының ажылының байдалы болгаш ону улам экижидер хемчеглер дугайында» ССРЭ-ниң Чырыдышкын министри М. А. Прокофьевтиң илеткелин чугаалажып көөрү үргүлчүлээн. Ортумак школаның уставының төлевилелиниң талазы-биле, өөредилге-кижизидилге чорудуушкунун чаартырының, эге билигниң, күш-ажылчы кижизидилгениң, улус өөредилгезин организастаарының болгаш удуртурунуң, башкыларны белеткээриниң болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле чугаалар солчуушкуну болган.

Совет школаның уставының төлевилелин чугаалажып көөр секцияга ССРЭ-ниң Чырыдышкын министриниң оралакчызы М. И. КОНДАКОВ, Куйбышев облонозунуң эргелекчизи Д. Д. ЗУЕВ, Алма-Атаның 25 дугаар школазының директору А. Е. СЕЛИЦКИЙ, «Азербайджанның чырыдышкын министриниң оралакчызы Р. А. БАЛАЯН, Москва облонозунуң эргелекчизи Л. С. АНДРЕЕВА болгаш өскелер-даа санал берип, школа ажылының идей-политиктиг угланыышкынынче кичээнгей салырының эргежок чугулазын демдеглээннер.

Съездиниң өске секцияларынга ССРЭ-ниң педагогика Эртемнериниң академиязының оралакчы президентизи А. И. МАРКУШЕВИЧ, Кировоград областа Павлышск ортумак школазының директору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. А. СУХОМЛИНСКИЙ, Латвияда Резекне хоорайның № 2 школазының директору И. И. ДУБРОВСКИЙ, башкылар В. Д. ГРИНЕВА (Молдавия), А. П. ЗИННЕР (Казахстан), Киевте даштыкы дылдың педагогика институдунуң ректору А. Г. РОМАНОВСКИЙ, Свердловскиде педагогика институдунуң ректору Е. Л. ШУВАЛОВ, Азербайджанның педагогика институдунуң ректору Ш. С. АГАЕВ, Петропавловскиде педагогика училищезиниң директору И. П. ЗАЛМАНОВ, Ташкентиниң пединститудунуң ректору Ш. Ш. АБДУЛЛАЕВ болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан.

Съездиниң кежээки хуралынга М. А. Прокофьевтиң илеткелин чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Украин ССР-ниң Чырыдышкын министри П. П. УДОВИЧЕНКО, ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының президентизи М. В. КЕЛДЫШ олар делгереңгей саналдарны берген.

Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы академик И. И. АРТОБОЛЕВСКИЙ съездиниң киржикчилеринге Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң президиумунуң байырлыг чагаазын номчаан.

Киргизияда Афлатун школазының башкызы А. АЛЫМКУЛОВА, Латви ССР-ниң Рига горонозунуң эргелекчизи А. Я. УПЕНИЕК, Новокуйбышев хоорайда № 15 ортумак школаның улуг пионер вожатыйы Г. Ф. КОНОВАЛОВА олар чүве чугаалааннар.

Германияның социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң кежигүнү, Герман Демократтыг Республиканың Чырыдышкын министри М. ХОНЕККЕР башкылар съездизиниң делегаттарынга байыр чедирген. Өөредилгениң совет системазының дуржулгазы ГДР-ниң чырыдышкын ажылдакчыларының улуг сонуургалын болдуруп турар. Немец башкыларның кол сорулгазы болза чуртка социалистиг ниитилелди тургузарынга дузалаары болур деп, ол чугаалаан.

Июль 4-те съезд бодунуң ажылын үргүлчүлээн. (СЭТА).

ГРУЗИН ССР-НИҢ МЕЛИТОН КУХИАНИДЗЕ АТТЫГ КҮРҮНЕНИҢ АЛДАРЛЫГ АДЖАР ЫРЫ БОЛГАШ ТАНЦЫ АНСАМБЛИН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет Тывага ССРЭ-ниң улустарының уран чүүлүн идепкейлиг пропагандалааны дээш, акы-дуңма Аджар улуска ханы өөрүп четтиришкиниң демдээ кылдыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле Грузин ССР-ниң Мелитон Кухианидзе аттыг Күрүнениң алдарлыг Аджар ыры болгаш танцы ансамблин шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИНГА.

Кызыл хоорай,
1968 чылдың июль 3.

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ АКЫ-ДУҢМА ЁЗУНУҢ МИТИНГИЗИ

(Эгези 1-ги арында).

Социалистиг тургузуушкунга Венгр Улус Республиканың чедип алганы улуг чедиишкиннерге Совет Эвилелиниң коммунистери болгаш бистиң бүгү улус өөрүп турар. Ол чедиишкиннерни чаалап алырынга акы-дуңмалышкы Венгрияның партиязының болгаш чазааның удуртулгазының, мында олуржуп турар бистиң эргим аалчыларывыс — эштер Янош Кадарның база Ене Фоктуң улуг ачы-хавыяалары совет кижилер эки билир болгаш бедии-биле үнелеп турар.

Иштики болгаш делегей реакциязының күштериниң талазындан 12 чыл бурунгаар Венгрияда социализмниң туруштарынче калчаалыг шавар халдаашкынның үезинде венгр коммунистер болгаш силерниң чуртуңарның бүгү ажылчы чоннары кайы хире кадыг-дошкун шылгалдаларны ажып эрткенин бистер билир болгаш эки сактып турар бис, ынчангаш чаа Венгрияның улуг чедиишкиннеринге бистиң хүндүткелдивис кайгамчык улуг.

Эрткен чылдарның улуг чаалап алышкыннарынга даянмышаан, Совет Эвилелиниң коммунистери болгаш бүгү совет кижилер коммунистиг тургузуушкуннуң планнарын база сорулгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле кедергей улуг ажылды чорудуп турар деп, оратор оон ыңай уламчылап чугаалаан.

Ажыл-агыйны социалистиг ёзу-биле башкарарының ленинчи принциптерин чайгылыш чокка ажыглааны болгаш улам ыңай сайзыратканы, бүгү ажылдакчыларның чогаадыкчы инициативазын база идепкейлиг чоруун калбартып деткээни бүдүрүлгениң өзүлде темпилерин дүргедедириниң чаа аргаларын ажыткан. Беш чылдың даалгалары хуусаа бетинде күүсеттинер деп санап болурунуң бүгү барымдаазы бисте бар.

Көдээ ажыл-агый хөгжүлдезинде таарымчалыг бурунгаар базымнар сөөлгү чылдарда база болгулаан. Чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрери илдең көвүдээн. Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы элээн быжыккан.

Социалистиг экономиканың көдүрлүүшкүнү ажылчы чоннарның боттуг орулгаларының өзүлдезин хандырган.

Совет улустуң чедиишкиннери ленинчи Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаалыг. Партияның политиказын ниитилелдиң бүгү кежигүннери деткип, аңаа идегеп, бүзүреп турар деп Л. И. Брежнев чугаалаан. Социализмниң акы-дуңмалышкы чурттарының сырый, бүгү талалыг кады ажылдажылгазы болза социалистиг тургузуушкунну чедиишкинниг чорударының чугула негелдези болур деп Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-даа, Венгр Социалистиг ажылчын партиязы-даа санап турар. Бистиң партияларывыс кайы-кайызы-биле сырый харылзажып алгаш, социалистиг кады найыралдажылганың болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвиин быжыглаар дээш идепкейлиг демиселди чорудуп турар. Бистиң күрүнелеривис делегей аренazынга сырый каттышкан дем-биле хөделип турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның кады ажылдажылгазы партия болгаш күрүне амыдыралының бүгү-ле адырларында чедиишкинниг хөгжүп турар. Экономиктиг харылзаалар быжыгып, оларның хевирлери сайзыраңгайжып турар.

Хөй чүүлдер кылдынган, хөй чүүлдер ам кылдынып турар, ындыг болза-даа, моон соңгаар улам хөй чүүлдерни кылыр апаар. Ынчаарга, Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинге кээп чорааның түңнелинде бистиң чурттарывыстың аразында кады ажылдажылга улам ыңай калбарар дээрзинге идегеп турар бис.

Бистиң улустарывыстың тургузукчу ажыл-чорудулгазы делегейниң амгы нарын байдалында калбарып турар болгай. Бир талазында тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң күштериниң, ийи талазында — реакцияның болгаш империализмниң күштериниң аразында дүшкүүрлүг демисел соксавайн турар деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары оон ыңай демдеглээн. Кандыг-даа аңгы демисели ышкаш, бо нарын, чидиг демисел ажылчын аңгыдан, ажылчы чоннардан, бүгү коммунистерден эң-не бедик серемчилелди, организастыг чорукту, империалистиг реакцияны чүгеннээринче угланган дугурушкунган идепкейлиг хөделишкиннерни негеп турар.

Сөөлгү үениң болуушкуннары капиталистиг системаның шыңгыы силгиишкиннерниң чаа үезинче киргенин херечилеп турар.

Социалдыг болгаш раса чөрүлдээлери амгы капитализмниң төвү — Американың Каттышкан Штаттарын буурадып турар. АКШ-ка «улуг ниитилелди» тургузар дээр дугайында америк удуртукчуларның оралдажышкыннары делегейниң караанга көзүлдүр-ле буурап дүшкен. Американнарга аазаан «бүгү-ниитиниң чыргалы» расизмниң кедерээшкини, күчүлелдиң болгаш террорнуң өзүлдези, америк улуска хөй муң кижи амызын ышкындырган шериг авантюраларының политиказы болуп илерээн. Ийе, монополистиг Америка буураан. Ынчалза-даа ооң орнунга өске Америка — күш-ажылчы чоннуң Америказы чайгылыш чокка туруп келир. Ол Американың быжыгып болгаш бажын көдүрүп олурарын бис билип турар бис. Хамааты эргелер дээш калбарып турар шимчээшкинни бис көрүп турар бис. Каттышкан Штаттарның келир үедеги ээзи — ажылчын аңгының үнүнүң улам ыткыр дыңналып турарын бис дыңнап турар бис.

Европаның эң улуг капиталистиг чурттары база шыңгыы бергелерге таварышкан деп, оратор айыткан. Милитаризмниң болгаш реваншизмниң күштери идепкейжээн ГФР-де аанакайын база-ла АКШ-тыы ышкаш политиктиг аажылаашкыннар чечектелип турар. Бонн эрге-чагыргаларның дорт өнемчилелиниң ужурунда реваншистиг организациялар болгаш эвилелдер боттарының кемниг ажылын уламчылап, өске күрүнелерге хамаарышкан черлерге девискээр маргылдааларын ажыы-биле көдүрүп турар. Ажылчы чоннарның политиктиг болгаш социал эрге-шөлээзин кызыгаарлаар, депшилгелиг партияларны, профэвилелдерни, хөй-нити организацияларын базар талазы-биле чаа базым болза ГФР-де онза хоойлуларны хүлээп алганы болур.

Милитаризмниң политиказынга болгаш фашизмниң катап тургустунарынга удур, «онза хоойлуларга» удур массалыг удурланыышкыннар, митингилер болгаш чыскаалдар Барыын Германияны бүргеп, Барыын Германияның ажылчын аңгызы, бүгү депшилгелиг күштери гитлержи «рейхтиң» халаптыг үезиниң катап келирин күзевезин херечилеп турар.

Эң чидиг, көстүп көрбээни-биле калбарган аңгы тулчуушкуннарының аренazы Франция болу берген. Ол демиселдиң бажында Францияның ажылчын аңгызы, Францияның Коммунистиг партиязы туруп турар.

Чидиг саң-хөө кризизинге Великобритания кыстырган. Италияда «чөөн төпчү» дижир коалиция буурап дүшкен болгаш бузулган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы капитал чурттарының коммунистери-биле, ажылчын аңгызы-биле, бүгү ажылчы чоннары-биле бодунуң акы-дуңмалышкы эп-сеткил каттыжылгазын илередип турар. Пролетариаттың эрге-ажыы дээш, ажылчы чоннарның эрге-ажыы дээш чөптүг демиселинге чаа-чаа чедиишкиннерни болгаш тиилелгелерни бистиң акы-дуңмаларывыска болгаш өңнүктеривиске күзеп турар бис. Сайзыраңгай капиталистиг чурттарда ажылчын аңгының, ажылчы чоннарның политиктиг идепкейиниң өзүлдези — ол дээрге үениң кайгамчык чүүлү-дүр. Капитализмниң шинээ улам-на баксырап турарының көргүзүү ол-дур.

Демократтыг күштерни базары-биле база фашистиг корум-чурумну тургузары-биле холбаштыр империалистиг күрүнелерниң башкарыкчы бөлүктери даштыкы авантюралардан, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглендиреринден кор эреп турар.

Вьетнамда америк империализм мурнукузу дег күштүг ажыглаарын, айтырыгны шериг ёзузу-биле шиитпирлээрин кордап турар.

Совет Эвилели, өске-даа социалистиг чурттар бүгү депшилгелиг күштер-биле кады маадырлыг вьетнам улустуң хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш чөптүг демиселиниң талазынга туруп келген, туруп турар болгаш турар-даа. Демисежип турар Вьетнамда империалистиг агрессияга удур, амыдыралды вьетнамнарның боттарының күзээни-биле тургузар эргези дээш ооң демиселинге эргежок чугула дузаламчыны моон соңгаар-даа чедирер бис.

Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чорук база читпээн. Ол дээш харысаалганы израиль экстремистер хүлээр, оларны АКШ-тың болгаш өске-даа капиталистиг чурттарның империалистери деткип турар.

Арабтарга моон соңгаар-даа эргежок чугула дузаламчыны болгаш деткимчени көргүзеривиске бистиң араб өңнүктеривис бүзүрелдиг туруп болур. Шын араб улустарның талазында, оларның шынныг херээ тиилээр.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Пленумнарының доктаалдарын удуртулга болдурбушаан, чоннуң эрге-ажыын барымдаалавышаан, Совет Эвилелиниң чазаа империализмниң агрессиялыг политиказынга удурланыр талазы-биле, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң эрге-ажыынга, улустарның национал болгаш социал хосталыышкынының эрге-ажыынга эң-не чогумчалыг делегей байдалын тургузар талазы-биле бүгү-ле чепсектерни болгаш аргаларны ажыглап турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Совет Эвилели улустар аразының харылзааларынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерин быжыглаарынче угланышкынны чайгылыш чокка чорудуп турар. Ынчалза-даа бистиң чуртувус империализмниң делегей дээрбедели кылыр, өскениң херектерин холгаарлаар оралдажышкыннары-биле эптешпейн келген болгаш кажан-даа эптешпес. Совет Эвилели моон-даа соңгаар дайынның эгелекчилеринге чогуур ойтур шавыышкынны бээр, тайбың болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш, хосталга болгаш улустарның хамаарышпас чоруу дээш, демократия болгаш социализм дээш демисежип турарларга деткимчени көргүзер.

Өске-даа социалистиг чурттарны ышкаш, Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының чарылбас кол кезектериниң бирээзи болза чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр дээш, делегейниң ядролуг дайынның айыылындан кижи төрелгетенни камгалаары дээш демисел болур.

Ол талазы-биле бис чугула чаа чедиишкинни чедип алган бис деп, бөгүн чугаалап болур. Ядролуг чепсекти таратпазының дугайында керээ — күрүнелерниң хөй чылдагы идепкейлиг күженишкиннериниң үре-түңү, ону чурттарның хөй кезии деткээн болгаш июль 1-ден ыңай аңаа ат салыышкынны ажыттынган. Ол дээрге бистиң ленинчи даштыкы политикавыстың шыырак чедиишкини болур.

Бо чугула документиге ат салырынче болгаш керээ болдунар-ла дүргени-биле күштүг болуп, тайбыңга болгаш депшилгеге ажыктыг кылдыр ажылдаар төлээде бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылырынче бүгү күрүнелерни бис кыйгырып турар бис.

Бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының политиказынга шынчы Совет чазак чоокта чаа-ла чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырының болгаш чепсеглээшкинни дүжүрериниң талазы-биле чамдык соңгаарладып болбас тодаргай саналдар дугайында меморандумну бүгү күрүнелерге чорудуп берген. Халдаашкынның стратегтиг ядролуг чепсээн чедирериниң системаларын болгаш баллистиктиг ракеталарга удур камгалалдың системаларын комплекстиг кызыгаарлаарынга болгаш кызырарынга хамаарыштыр Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың аразынга бодал солчуушкунун чорудар дугайында дугуржулга чедип алдынган.

Европаның бүгү күрүнелеринге ышкаш, Совет Эвилелинге Европага комплекстиг айыыл чок чоруктуң дээштиг системазын тургузары чугула ужур-дузалыг, ол системага Герман Демократтыг Республика-даа, Герман Федеративтиг Республика-даа дең эргелиг киржикчилер болур ужурлуг.

Делегей империализминиң каттышкан фронтузунга удур тайбыңның, демократияның, национал хамаарышпас чоруктуң, социал депшилгениң бүгү талалакчыларының күчүлүг, сырый каттышкан антиимпериалистиг фронтузу турушкан турарын амыдырал негеп турар деп, Л. И. Брежнев медеглээн. Ындыг каттыжыышкынның өзээнге социализмниң делегей системазы, делегейниң коммунистиг шимчээшкини турар.

Социалистиг дем-каттыштырылгазының чурттарының сырый каттыжылгазы болгаш хөделиишкиннериниң чаңгыс аайы амгы байдалдарда онза чугула ужур-дузалыг. Ооң ужурунда Совет Эвилели, Венгр Улус Республика болгаш өске-даа акы-дуңма чурттар ол чаңгыс эптиң быжыгыышкынының дугайында могаг-шылаг чокка сагыш салып турар. Акы-дуңма партияларның болгаш күрүнелерниң удуртукчуларының ужуражыышкыннары база чугаалажыышкыннары, күрүне удуртукчуларының аразында бүгү деңнелдерге доктаамал харылзаалар амгы үениң кол-кол айтырыгларының талазы-биле бистиң ниити шугумувусту бүгү талазы-биле чугаалажыр болгаш коллективтии-биле ажылдап кылыр арганы берип турар. Социалистиг дем-каттыштырылганың айыыл чок чоруун хандырарының айтырыгларының талазы-биле социалистиг чурттарның аразында эң-не сырый кады хөделишкин туруп турар деп, оратор демдеглээн. НАТО деп агрессиялыг блок туруп турар үеде Европаның социалистиг чурттарының дайынчы политиктиг болгаш шериг эвилели — Варшава керээзиниң организациязы камгалаттынар болгаш хөгжүүр. Социализмниң туруштарын идегелдиг камгалаарынга, ооң бүгү киржикчилериниң айыыл чок чоруун хандырарынга бүгү чүүлдер Варшава керээзинде бар деп шупту билип турзун.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның харылзааларында шериг болгаш политиктиг кады ажылдажылга-биле черлештир экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыглары база элээн черни ээлеп турар. Социализмниң ол талазы-биле берип турары бүгү-ле ажыктыг чүүлдерни эң-не долузу-биле ажыглаар дээш бис оралдажып турар бис. Экономиктиг кады ажылдажылганың киржикчилери өске-даа чурттар-биле бир дөмей, бис социалистиг чурттарның төлээлекчилериниң дээди деңнелге ам болур чөвүлел хуралын улуг ужур-дузалыг деп билип турар бис, ол дугайында дугуржулга Дрезден ужуражыышкынынга чедип алдынган.

Социализмниң делегейи долу амыдырал-биле чурттап, доктааш дивес бурунгаар хөгжүлдениң байдалында туруп турар деп, Л. И. Брежнев оон ыңай чугаалаан. Ол дээрге нарын болгаш дыка хөй хевирлиг чорудулга болур. Чамдык чурттар боттарының хөгжүлдезиниң үезинде нарыыдаашкыннарга таваржыр, бергедээшкиннерни эртер. Социалистиг күрүнелерниң аразында харылзааларга база айтырыглар туруп келир. Коммунистер ол бергелерни көрүп, ол айтырыгларны билип, оларны эртемниг социализмниң принциптериниң үндезининге шиитпирлээр дээш оралдажып турар.

Ол принциптерни шын билири болгаш камгалаары эң чугула ужур-дузалыг. В. И. Ленинниң баш удур көргени ышкаш, делегейге социалистиг чурттар хөй тывылган тудум-на, чаа ниитилелдиң тургузуушкунунуң аргалары янзы-бүрү болур, амыдыралдың социалистиг хевирлериниң догуннаар тодаргай хевирлери янзы-бүрү болур деп, бөгүн бис практика кырынга бүзүреп турар бис.

Бистер, коммунистер социализмни болгаш коммунизмни боттарывыстың чурттарывыска тус бүрүзүнде тургузуп, боттарывыстың бирги чергелиг хүлээлгевисти оон көрүп турар бис. Ынчалза-даа ооң-биле кады бистер боттарывыстың бүзүрелдеривистиң утказы-биле, кижизидилгевис-биле, чүрээвистиң даандырганы-биле интернационалистер бис, ооң ужурунда өске чурттарда социалистиг тургузуушкуннуң салым-чолун, чер кырынга социализмниң болгаш коммунизмниң ниити херээн маажым көрүп олуруп шыдавас база олурбас-даа ужурлуг бис.

Акы-дуңма партияларның акы-дуңма каттыжылгазын, империализмге удур демиселге чаңгыс аай политиктиг фронтунуң организациязын бирги чергениң ужур-дузалыг деп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы көрүп келген болгаш көрүп турар. Бо чылын Москвага болур коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаа делегей чөвүлел хуралы ол сорулгаларны шиитпирлээринге улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг. 60 ажыг партияларның киржири ук чөвүлел хуралга белеткел безин амгы үениң актуалдыг айтырыгларын шиитпирлээринге коммунистерниң улуг сонуургалдыын көргүскен. Марксисчи-ленинчи партияларның эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга чөвүлел хурал чаа үе-чада болу бээр деп бүзүрээриниң бүгү барымдаалары бар.

Компартияларның делегей чөвүлел хуралын белеткээриниң херээнге Венгрияның социалистиг Ажылчын партиязының улуг ролюн бөгүн онзалап демдеглексенчиг-дир. ВСАП-ниң амгы күженишкиннери, марксисчи-ленинчи партияларны каттыштырарынче угланган ооң идепкейлиг ажылы венгр эштерниң туружунуң принципиалдыын, пролетарлыг интернационализмге кызыгаар чокка бердингенин база дагын бүзүрелдии-биле көргүзүп турар.

Совет Эвилелиниң болгаш улусчу Венгрияның аразында, СЭКП-ниң болгаш ВСАП-ниң аразында тургустунган найырал бистиң кижи бүрүвуске чоок болгаш үнелиг. Ол найырал бистиң кады чаалап алышкынывыс болур, ол чүгле бистиң чурттарывыска эвес, харын ниитизи-биле социализмниң делегей туруштарынга чугула ужур-дузалыг. Ол акы-дуңма эвилелди моон-даа соңгаар быжыглаарынга совет кижилер бүрүн шиитпирлиг. Венгрияның Социалистиг Ажылчын партиязының Төп Комитединге, Венгр Улус Республиканың чазаанга болгаш Күрүне хуралынга, силерниң акы-дуңма чуртуңарның коммунистеринге, бүгү ажылчы чоннарынга бистиң изиг коммунистиг байырывысты чедирерин дилеп тур бис.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш удаа-дараа адыш часкаашкыннары үзе кирип турган.

Эш Янош Кадарның чугаазы

Хүндүлүг эштер! Эргим совет өңнүктер! — деп Янош Кадар чугаалаан. Бистиң төлээлеривис Совет Эвилелинде неделяда чоруп турар. Ол үениң кезиин хүндүлээчел Москвага күзел ханыышкыны-биле эрттирип, бистиң ниити ажыл-херектеривисти чугаалажыры-биле совет удуртукчу эштер-биле каш удаа ужураштывыс; ооң соонда Волгоградка барган болгаш Сталинград тулчуушкунунуң маадырларының тураскаалын ёзулаан бис, а ол ышкаш Эстон Совет Социалистиг Республиканың найысылалы — Таллин хоорайга чордувус.

Бистиң аян-чорууувуска, чугаалажыышкыннарга күзеливис ханган болгаш оларның түңнелдерин бедии-биле үнелеп турар бис. Социализмни тургузуп турар венгр коммунистерге, венгр улуска хүндүткелди бистиң чораан-на черге, орук аайы-биле доктааганывыс кайы-даа пунктуга илергейлээн чорук сеткил-сагыжывысты ханызындан хайныктырган, совет улустуң ак-сеткилдиг найыралын билип чордувус.

Бистиң аян-чорууувустуң сорулгазы болза, бистиң харылзааларывысты болгаш кады ажылдажылгавысты калбартыры, бистиң улустарывыстың найыралын улам ыңай быжыглаары болуп турган. Бис бо сорулганы чедип алган болгаш бодувустуң сорулгавысты чедиишкинниг күүсеткен деп бодап турар бис. Совет эштерниң олла бодалды удуртулга болдурган чоруу аңаа улуг хире-чергези-биле дузалаан. Бистиң ажылывыска хамыктың мурнунда бистиң чаңгыс эвивистиң быжыы, венгр-совет найыралдың бузулбазы, идеяларның, эрге-ажыктарның болгаш эчис сорулгаларның ниитичизи дузалаан. Бистиң улустарывыстың найыралы соксаал чокка хөгжүп турар болгаш бөгүн кажангызындан-даа артык быжыг.

Найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдер дугайында совет улустун төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны чорутпушаан, бистиң төлээлеривис венгр ажылчын аңгының, Венгрияның бүгү ажылчы чоннарының эрге-ажыктарынга, күзел-соруунга дүүштүр ажылдаан.

Бистиң кады ажылдажылгавысты ханыладыры-биле бөгүн он-он болгаш чүс-чүс муң кижилер ажылдап турар. Венгр-совет найырал, бо сөстүң долу утказы-биле алырга, бистиң улустарывыстың найыралы болу берген, хөй миллион кижилер ону күзеп, чыл келген тудум-на быжыглап турар.

Венгр улус совет кижилерниң кайгамчык болгаш эрес-маадырлыг күш-ажылын эп-сеткилдиң улуг каттыштырылгазы-биле хайгаарап, оларның бүгү делегейге сураглыг чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп турар дээрзин Янош Кадар үргүлчүлеп чугаалаан. Бистиң төлээлеривистиң амгы аян-чорууунуң үезинде боттарывыстың шуут көрген чүүлдеривиске үндезилээш, Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйы кайы хире шапкын темпилер-биле хөгжүп турарын база катап көөр, Москваны, Волгоградты, Таллинни болгаш өске-даа совет хоорайларны кайы хире кайгамчык хемчээлдер-биле тудуп турарын боттарывыс-биле көөр аргалыг болган бис. Бистиң улузувустуң өмүнээзинден бис чедип алдынган чедиишкиннер-биле холбаштыр силерге сеткил-сагыштың ханызындан байырывысты чедирип турар бис. Бис, венгрлер, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң директиваларын күүсетпишаан, совет улус партиязының удуртулгазы-биле совет улустарның улуг өг-бүлезиниң чаагай чоруу дээш, социалистиг чурттуң алдары дээш коммунистиг тургузуушкунга улам чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын сеткил-сагыштың ханызындан күзеп турар бис.

Бисте, Венгр Улус Республикада, социалистиг ниитилелди бүрүн тургузарының улуг херээнде быжыг болгаш бүзүрелдиг ажылдап турар. 1968 чылда Венгрия социалистиг быжыг харылзааларга үндезилеттинген корум-чурум, турум болгаш дүвүрээзин чок чорук-биле характерлеттинер дээрзин бодап турган кижилер он биче-ле ажыг чылдарның мурнунда, 1956 чылдың контрреволюстуг үймээниниң кедереп турган хүннеринде эвээш-ле турган боор. Канчаарга-даа ол ындыг болган-даа ынчаш, чүге дээрге, хамыктың мурнунда партия ажылчын аңгының, бүгү улустуң деткимчезин чаалап алгаш, догматизмни болгаш ревизионизмни чок кылган, контрреволюстуг буржуаз күштерни политика талазы-биле тускайлаан болгашчылча шапкан.

Партия массалар-биле сырый каттыжыышкында ажылдап турар. Бистиң политикавыстың, чурттуң күш-ажылчы бүгү бөлүктери-биле эвилелдиң ёзузунга, ниити эчис сорулга — социализмни чедип алырының эрге-ажыктарынга Ада-чурт улусчу фронтунуң шимчээшкини бистиң нациявыстың, бистиң ниитилеливистиң чогаадыкчы бүгү күштерин хаара тудуп база чаңгыс аай сырый каттыштырып турар. Ол сырый каттыжыышкынның ачызында бистиң улузувус бодунуң төрээн чуртунуң социалистиг чаартылгазының талазы-биле ажылдың калбак фронтузунга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Хосталган үезинден бээр венгр үлетпүр бүдүрүлге 6 катап, а сөөлгү он чылдарның дургузунда ийи катап өскен. 10 чылдарның дургузунда — көдээ ажыл-агыйның социалистиг чаартылгазы чоруп турда болгаш ооң дараазында үеде көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин 25 хуу көвүдеткен бис. Бистиң тургузуувусту быжыглааш, социалистиг ниитилелдиң үндезиннерин тургускан болгаш тургузукчу күш-ажылдың бүгү адырларынга улуг депшилгени чедип алган бис.

Венгр Улус Республикада социалистиг улам ыңайгы хөгжүлдеге таарымчалыг байдалдар тургустунган. Шиитпирлеттинмээн айтырыглар, сагыш салыышкыннары бисте чок деп чугаалап болбас. Ол шиитпирлеттинмээн айтырыгларның кезии — шаандагы шагдан укталып келген уржук. Чурттуң хосталганының соонда бистиң улузувус социалистиг тургузугнуң догуннаашкынының 20 чылдарының дургузунда шаандагы хожудаңгай чорукту ажып эрткен, ол талазы-биле кылдынмаан чүүлдер амдаа бар.

Социалистиг тургузуушкун чоруп турда болдурган аар-берге частырыглар, контрреволюстуг үймээнниң чедирген когаралдары бисти аткаар ап октапкан. Оон аңгыда чаа, шиитпирлээрин негеп турар болган чок-ла берге айтырыгларны амыдырал хаая эвес тургузуп турар.

Марксисчи-ленинчи революстуг партия болур ВСАП чайгылыш чок, тода политиканы чорудуп турар. Бистиң политикавыс он ажыг чылда өскерилге чокка турум болуп келген, ындыг болза-даа партия социалистиг хөгжүлдениң байдалын, чорудуушкунун доктаамал анализтээрин, амыдыралдың тургузуп турар чаа айтырыгларынга шын харыыларны бээрин бодунуң хүлээлгези кылдыр санап турар. Кажан партия эрге-чагырганы камгалап база быжыглаан үезинде ынчаар ажылдап, көдээ ажыл-агыйның социалистиг чаартылгазының дугайында ол байдалда эң-не нарын турган айтырыгны тургускан болгаш шиитпирлээн. Партия экономиктиг реформаны боттандырарының инициативазын эгелээш, ам база-ла шак ынчаар ажылдаан.

Совет Армия — хостакчы армия бистиң улузувуска хосталганы, чаа амыдыралды тургузарының аргазын берген деп, оратор медеглээн. Ооң дараазында үеде совет улус биске кезээде дузалап, демиселге болгаш күш-ажылга бистиң-биле кезээде кады чоруп, өөрүшкүнү болгаш сагыш саргыышкынын бистиң-биле үлежип кел-

(Төнчүзү 3-кү арында).

ТӨӨГҮЛҮГ ТУЛЧУУШКУН

(КУРСК ТУЛЧУУШКУНУНУҢ 25 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА)

Генерал-полковник М. ШУМИЛОВ, Совет Эвилелиниң Маадыры, чедиги гвардейжи армияның командылакчызы турган

* * *

25 чыл бурунгаар, 1943 чылдың июль 5-те Курск дээрбээнге төөгүлүг тулчуушкун эгелээн.

Ол тулчуушкун болза аңаа киришкен дириг күштерниң болгаш шериг техниказының хемчээлиниң-даа, ол ышкаш ийиги делегей дайынының доостурунга ооң ужур-дузазының-даа талазы-биле кайгамчык улуг демисел болган. Бир эвес Москва чанынга тулчуушкун фашистиг армияның тиилеттирбезиниң дугайында хоозун чугааның мегезин туткан, а Сталинград тулчуушкуну делегейниң ийиги дайынының эргилделиг үези болган турда, Курск чанынга тулчуушкунуң түңнели фашистиг Германияны буурап дүжүүшкүнге таварыштырган.

Немец командылал чери Сталинград тулчуушкунунга аштыргаш, кышкы үеде харыксырап баксыраан шериглерни сорук кирер база фашистиг күрүнелерниң эвилелин буураашкындан чайладыр дээш Совет Армиядан өжээнин негээр бодаан.

Гитлержилер боттарының ол бодалын боттандырар дээш 1943 чылдың чайгы шавар халдаашкынның калбак фронтуга эгелээри-биле белеткенип кирипкен. Совет фронтуга шавар халдаашкынны эгелээриниң районну кылдыр олар Курск дээрбээн шилип алган. Ол план ёзугаар олар Курск чанынга тургулаан совет шериглерге кол күштүг согуушкуннарны таварыштырар ужурлуг турган. Фашистиг командылал чери совет шериглерге согуушкунну таварыштырып турааш, Курскини бүзээлээр, ол районга турган бүгү дириг күштерни узуткаар, а оон соонда Мурнуу-барыын чүк фронтузунуң шериглеринге удур шаап халдаарын үргүлчүлээр бодалдыг турган.

Айыттынган операцияны күүседири-биле дайзын Орёл хоорайның мурнуу чүгүнге шавар халдаашкын кылыр бөлүглежиишкинге чадаг шериглерниң 11, танк шериглериниң 7 дивизияларын берип, оозун «Төп» чер армияларының бөлүүнге киирген. Ол шериглерни 900 самолёттуг 6-гы агаар флоду деткип турган. Харьковтуң соңгу чүгүнге турган шавар халдаашкынга удур бөлүглежиишкинге чадаг шериглерниң 7, танк шериглериниң 10 дивизияларын «Мурнуу чүк» армияларының бөлүүнге киирген. Ол бөлүктү 960 самолёттуг дөрткү агаар флоду деткиир ужурлуг турган.

Шавар халдаашкынны хандырар дээш, гитлер шериг чепсээ бүдүрериниң аажок улуг программазын бадылаан. Ол ёзугаар «пантера» дээр ортумак танкыларның, «тигр» дээр аар танкыларның болгаш «Фердинанд» дээр боду чоруур үгер-бооларның бүдүрүлгези оран чок улгаткан. Германияның ужар чүүлү дүрген ужар хөй-хөй дайынчы самолёттарны бүдүрүп эгелээн.

1942 чылга дөмейлээрге 1943 чылдың майда танкылар бүдүрери каш катап өскен, самолёттар бүдүрери 1,7 катап, үгер-боолар болгаш миномёттар бүдүрери 2 катап, чемзек бүдүрери 3 катап өскен.

Шавар халдаашкынның кол-кол угланыышкыннарынга хөй санныг шериглер болгаш дайынчы техника мөөңнеттинген болганда, фашистиг командылал чери Совет фронтуга улуг чедиишкинниг болурунга ханызы-биле бүзүрелдиг турган. Ол чылдың июль 4-те Гитлер шериглерге мындыг чагаа чоруткан: «Бөгүнден эгелээш силер дайынның доостурун шиитпирлээр ужурлуг улуг халдаашкыннарның киржикчилери силер. Немец армияга удур кандыг-даа удурланыышкын кедизи барып хөй чүүл болур дээрзин силерниң тиилелгеңер бүгү делегейни кажангызындан артык бүзүредир апаар».

Ынчалза-даа стратегтиг инициативаны бодунга катап эгидер болгаш дайынның чорудулгазын бодунга ажыктыг кылдыр өскертирин күзээн немец шавар халдаашкын фашистиг стратегтерниң планнап турганы ышкаш ынчаар калбарып шыдаваан.

Совет шериглерниң Дээди командылал чери база-ла 1943 чылдың чайынында болгаш күзүнүнде чорудар тулчуушкуннарның планын ажылдап кылган. Ол чылдың чайынында кол согугну Украинаның хлеб талазы-биле байлак районнарын болгаш хөмүр-даш үлетпүрлүг төп Донбассты хостаары-биле Мурнуу-барыын угланыышкынга таварыштырар ужурлуг турган. Ийиги согугну Белоруссияның чөөн районнарын хостаар болгаш Төрээн чурттуң найысылалы Москвага айыылдыг «Төп» чер армияларының бөлүүн чылча шавары-биле барыын угланыышкынга таварыштырары көрдүнген турган.

Бодунуң шавар халдаашкынының планын дайзын чажырарын чежемейниң-даа оралдашса, Совет командылал чери ону чогуур өйүнде илередип шыдапкан. Совет Дээди командылал чери байдалдың өскерилгенин барымдаалааш, бодунуң баштайгы планын доран өскерткен. Шаап халдаан дайзынны камгалал тулчуушкуннарынга харыксыраткаш, ооң соонда удур шаап халдаашкын-биле ону чылча шаварын шиитпирлээн. Дайынның чорудулгазы ол шиитпирниң ылап шынныын бүзүреткен-даа.

Төп болгаш Воронеж фронтуларының шериглери боттарының камгалал черлерин улам быжыглаан. Командылал составы, шеригниң бүгү кезектеринде партия организациялары дайынчы сорулганы солдат бүрүзүнге угаадыр дээш хөй ажылды чорутканнар. Бо чүүлдүң автору командылап турган 7-ги гвардейжи армияның сорулгазы танк-биле халдап келир үш угланыышкынны камгалаар сорулгалыг турган. Ону барымдаалааш, бистиң шериглеривис камгалалдың бүгү операцияларынга ыяк белеткенипкен турган. Бистиң туружувуска танкыга удур 18 камгалал черлери белеткеттинген турган.

Армияның камгалалын чорудары берге байдалдарга эрткен. Армия каттыжыышкыннары ам-даа бүрүнү-биле мөөңнеттинмээн турган. Мырыңай-ла апрельдиң 5-ке чедир Сталинградтан шериглерниң келири доозулбаан турган. Час дүшкен, орук-чирик баксыраан. Чемзек, аъш-чем сооргуру үргүлчү үзүктелиишкинге таваржып келген.

Ол бүгү бергелер турза-даа, армияның солдаттары, сержантылары болгаш офицерлери камгалалды күштелдирер дээш бүгү-ле аргаларны хереглээн. Армияның командылалы, штаб офицерлери болгаш тылдың ажылдакчылары баштайгы эшелоннуң дивизияларын оък-чемзек болгаш аъш-чем-биле хандырарын кыска үениң иштинде шиитпирлеп шыдаан. Тус черниң чурттакчылары армияга барла шаа-биле дузалашканын ханы өөрүп четтиришкин-биле сагынза чогуур. Олар камгалал траншеяларын касчып, оруктарны болгаш көвүргүлерни септежип, бүгү шимчээшкинниң саадал чогун хандырган. Шебекин хоорайның ажылчыннары автотранспорт, танкылар болгаш өске-даа техниканы септээринге дузалашкан. Көдээниң тараачын чону шериглерни картофель болгаш ногаалар-биле хандырып келген.

Командылал составы, армияның партия, комсомол организациялары камгалалдың байдалын бүгү черлерге үргүлчү хынап турган.

Дайзынга өлүмнүг согуушкун бээринге бүгү чүве белеткеттинген. Июнь 4-түң дүнезинде бистиң хайгыылчыларывыс немец сапёрну тудуп алган, ол-ла дүне бистиң талавыска немец солдат база чедип келген. Июнь 5-те немецтерниң шаап халдаар дээнин туттурганнар чугаалаан. Ол кадында 6-гы гвардейжи армияны немецтер боолап турган.

Фронт командылакчызы армия генералы Н. Ф. Ватутин июнь 5-те эртенгиниң 3 шакта 7-ги армиядан от ажыдарын дужааган. Бистиң артиллериявыс дайзынның мурнуку одурууундан эгелээш хемнерниң көвүргүлерин, артиллерия туруштарын, демир-орук составтарын, складтарны болгаш командылал пунктуларын баш удур кылган план ёзугаар үрегдээн.

Дайзын база-ла артиллерия-биле боолап эгелээн. Оон соонда 200 ажыг танкыларга ооргаланып алган чадаг шериг атакалап кирипкен. Дайзынның баштайгы халдаашкынын ойтур шапкан. Дайзынның талазындан артиллерия адыышкыны база катап эгелээн, аңаа авиация болгаш танкыларлыг чадаг шериг дузалажып эгелээн. Бистиң 81 болгаш 78 гвардейжи дивизияларывыстың каттышкан черинче дайзын калчаалыг халдаашкынны кылган. Аңаа 300 хире немец танкылар киришкен.

7-ги армияның дайынчылары дайзынның халдаашкынын маадырлыы-биле ойтур шаап турзажок, бистиң камгалалывыстың чамдык пунктуларынче: Разумное, Крутой Лог, Ольранец, Маслово, Пристань суурларны дайзын эжелеп апкан. Бо тулчуушкунга немецтер 300 танкыларны, ооң иштинде 100 «тигрлерни» ажыглаан.

Немецтерниң чидирии база-ла улуг болган. Бистиң дайынчыларывыс июнь 5-те дайзынның 150 хире танкызын саңдан үндүрген.

Июль 5-тиң эртенинде артиллерияның болгаш авиацияның дузаламчызы-биле дайзын база-ла халдаашкынны эгелээн.

Ол хүн бистиң гвардейжилеривис онза маадырлыг тулушкан. Капитан Бельгинниң батальону эң маадырлыг чорууун көргүскен. 120 танкылыг дайзынның чадаг шерии 12 шактар дургузунда батальонну атакалап келген. Бистиң дайынчыларывыс сөөлгү огунга чедир демисежип, чаңгыс базым-даа аткаар баспаан. Батальонуң камгалалын эрте берген немец танкылар дайынчыларның чыткан оңгуларынче бензин куткаш, өртедип чоруп турган. Капитан Бельгинниң чыткан оңгузун немец танк дуй базып алган, ынчалза-даа совет офицер дүвүревээн, дайзынның машиназының адаанга чыткаш-ла, телефон-биле бодунуң дайынчыларынга айтыышкынны берип турган.

Бо тулчуушкунга бистиң эрес маадырлыг эштеривис батальон командири Бельгин, ооң оралакчызы капитан Мирошниченко, рота командири улуг лейтенант Илясов, парторг лейтенант Сушков өлгеннер. Батальонуң 450 дайынчызындан 90 кижи арткан. Ынчалзажок немецтер бистиң дайынчыларывыстың турган туруштарын ээлеп ап шыдаваан. Чүгле бо участокка дайзын 39 танкызын, 5000 кижизин чидиргеш, аткаарлап үнген.

Июль 7-де фашистер 81-ги гвардейжи дивизияның дүүнгү тулчуушкунга кошкаан участогунче ийи танк дивизиязын октаан. Аңаа чадаг шеригниң база бир дивизиязын кошкан турган. Кежээликтей бергенде дайзын ол участокту эжелеп апкаш, бистиң кезектеривисти Старый-город, Ближняя Игуменка, Мясоедово суурларже аткаарлаткан.

Июль 8-те фашистер бүгү-ле техниказын ажыглаза-даа, Мясоедова суурдан бурунгаарлап шыдаваан. 7-ги гвардейжи армияны чылча шавар дээн дайзынның бодалы күүсеттинмейн барган.

Үш хүн болган тулчуушкуннуң түңнелин үндүрген дужаалда мынчаар бижээн: «Эштер 7-ги гвардейжи армияның дайынчылары! Ие-Төрээн чуртка, бүгү совет улуска бердинген чорууңарны эрткен тулчуушкуннарга көргүстүңер. Бистиң мурнувуста амдаа кадыг-дошкун тулчуушкуннар бар. Төрээн чуртуңарның мурнунга берген даңгыраанарны күүседир дээш чаныш-сыныш чок болуңар. Дайзынга өлүмнүг согуушкунну берээлиңер!»

Армиялар каттыжыышкынының мурнуу участогунга дайзынның халдаашкыны чедимче чок болган. Бистиң дайынчыларывыс удур халдаашкынче кирип, элээн хөй чурттакчылыг черлерни хостап апкан.

Июль 10-да 7-ги армияның фронтузунче шаап халдап турган дайзын болу камгаланыышкынче кирген. Ол армияның гвардейжилери командылал черинден берген даалганы ындыг янзылыг эрестиг күүсеткеннер.

Ынчалзажок Төп фронтуга байдал берге турган. Артиллерияның болгаш авиацияның дузаламчызы-биле дайзын улам-на бурунгаарлап келчыткан.

Дайзынның кол күжү бүгү фронтуга кажан ниити халдаашкынны эгелээр үезин тодарадып алгаш, Төп фронтунуң командылакчызы армия генералы К. К. Рокоссовский июль 5-те дүнекиниң 2 шакта дайзынны мурнап артиллерия одун ажыдарын дужааган. Ол хүн фашистерниң каш удаа эгелээн атакаларын ойтур шапкан. Бо фронтунуң чамдык участоктарынга дайзын 9—10 километр бурунгаарлааш, оон ыңай хөделип шыдаваан.

Дээди командылал чериниң планын ёзугаар Барыын болгаш Брянск фронтуларның июль 12-де эгелээн шаап халдаашкыны дайзынның планын будалдырган. Ам Воронеж фронтузунда улуг тулчуушкуннар эгелээн. Дайзынның кол күжү 5-ки гвардейжи танк армиязынга таварышкан. Ол фронтунуң Обоянськ болгаш Прохоровск угланыышкынынга агаар тулчуушкуну эгелээн. Ийи таладан ол тулчуушкунга 1,5 муң танкылар киришкен.

Бистиң дайынчыларывыстың маадырлыг чоруу төөгүде кирген бо улуг тулчуушкуннуң салым-чолун шиитпирлээн. Техника болгаш кижи санының талазы-биле улуг когаралга таварышкан дайзын бодунуң шериин аткаарладып эгелээн. Фашистиг эжелекчилерниң ынанып турганы «Цитадель» дээр операциязы буурап дүшкен, инициатива совет дайынчыларының холунда кирген.

Курск дээрбээнге чедип алган улуг тиилелгени хөй националдыг совет улус хандырган. Бистиң ажылчыннарывыс, колхозчу тараачыннарывыс бодунуң армиязын Курск тулчуушкуну эгелээр мурнунда чаа техника-биле хандырган турган. Дайын эгелээн чылда биске чок турган чаа хевирниң шериг техниказы-биле чепсегленген совет дайынчылар дайзынны чылча-шаап, чонунуң идегелин күүсеткен.

Амгы үеде Барыын Германияның реваншистери Курскиге болган төөгүлүг тулчуушкунну уттуп, Совет Эвилелинче, социалистиг чурттарже халдаарының планнарын тургузуп турар. Оларга өлүмнүг согуушкунну бээр күш бисте бар. Социалистиг чурттарның Варшава керээзинде быжыглаттынган шериг күчүзү дайзынның кандыг-даа халдаашкынын ойтур шаварынга кезээде белен.

Найыралдың болгаш акы-дуңма ёзунуң митингизи

(Төнчүзү).

ген. Совет Эвилели — интернационализмниң үлегер-чижээ. Венгр Улус Республиканың эң-не шынчы эвилелчизин, ак сеткилдиг өңнүүн Совет Эвилелинден көрүп турар бис. Совет Эвилелиниң ачызын бистиң улуувус билир болгаш ону кажан-даа утпас. Бистиң оруувус ниити, салым-чолувус ниити. Бистиң чаңгыс эвивис болгаш сырый каттыжышкынывыс келир үеде улам быжыг болур дээрзинге бүзүрээр бис.

Венгр-совет найырал бистиң ниитилеливистиң бүгү амыдыралында сиңниккен. Бистиң харылзааларывыска характерлиг интернационализмниң ёзузунга бистиң сырый болгаш үре-түңнелдиг харылзааларывыс ажыктыг чүвени берип, социалистиг тургузукчу күш-ажылга биске дузалавышаан, чедиишкинниг хөгжүп турар. Бистиң партия, күрүне, экономика болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгавыска бистиң күзеливис бедик хире-чергези-биле ханган.

Сөөлгү үениң дургузунда бистиң чурттарывыстың арызында бараан саарылгазы чыл бүрүде 15—20 хуу өзүп турар. Үлетпүр адырлар аайы-биле, ылаңгыя алюминий бүдүрүлгезиниң болгаш автобустарны бүдүрүп үндүрер талазы-биле кады ажылдажылгада депшилге дыка улуг.

Үре-түңнелдиг доктаамал харылзаалар, кады ажылдажылганың чаа хевирлери культура талазынга база тургустунуп, тыптып кээп турар.

Амгы чугаалажышкыннар чорупт турда совет эштер-биле дыка хөй чугула айтырыгларның дугайында санал-оналдарны солчуп, бистиң чурттарывыста социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дуржулгазын, ийи талалыг харылзааларның болгаш делегей байдалының өйү келген айтырыгларын чугаалажып көрген бис. Бо чугаалажыышкыннар чүректиң ханызындан, найыралчы характерлиг болган. Ынчангаш ийи талалар чугаалажып көрген бүгү кол айтырыгларның талазы-биле бистиң үзел-бодалдарывыс болгаш чүткүлдеривис дүгжүп турар, бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың туруштары чаңгыс аай дээрзин сеткил-сагыштың ханызындан күзел ханышкыны-биле база катап демдеглеп болур аргалыг болган.

Чугаалажышкыннар бистиң кады ажылдажылгавыстың хөгжүүрүнге дузалаан. Эрткен чылдың сентябрьда Будапештиге найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында чаа чээрби чыл хуусаалыг Керээге ат салган бис. Ол керээ чугула ужур-дузалыг. Бистиң ам кады кылган ажылывыс ол керээниң кол чүүлдеринге болгаш ёзузунга дүүштүр эрткен. Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың бүгү талалыг кады ажылдажылгазын моон соңгаар-даа кады калбартырынга, бистиң партияларывыстың болгаш улустарывыстың чаңгыс эви, венгр-совет найырал улам быжыг, мөңге болгаш бузулбас болган турзун дээш бүгү-ле чүвени кылырынга быжыг бодалдыг бис.

Ооң дараазында Янош Кадар делегей байдалының айтырыгларынга доктааган.

Колониалдыг системаның буурап дүшкенинге шугулдаан, боттарының ажылчын аңгызындан, ажылчы массаларындан, коммунизмниң чедиишкиннеринден коргуп девидээн империалистер сөөлгү чылдарда боттарының агрессчи чоруун делегейниң янзы-бүрү черлеринге күштелдирип турар деп чүвени фактылар көргүзүп турар дээрзин Янош Кадар демдеглээн.

Америк империалистер боттарының кызыгаарларындан хөй муң километр ырак Мурнуу Вьетнамның чонунга удур хыдыкчы дайынны чорудуп, Вьетнам Демократтыг Республиканга удур чепсектиг халдаашкынның үүлгедиишкиннерин элээн каш чылдарның дургузунда үүлгедип турар. Вьетнам улустуң маадырлыг демисели, хөлезиленикчи-колонизаторларга болгаш оларның чалчаларынга удур ооң чаныш-сыныш чок удурланыышкыны бүгү делегейге магадаашкынны болгаш хүлээп көрүүшкүнну болдуруп турар. Социалистиг чурттарның улустары, ооң иштинде венгр улус, акы-дуңма вьетнам улуска бүгү-ле болдунар дузаламчыны боттарының шыдаар шаа-биле көргүзүп келген болгаш көргүзер-даа. Оон аңгыда социалистиг чурттарның, ооң иштинде Венгр Улус Республиканың туружу ам-даа күштүг болуп артпышаан. Бо туружу ёзугаар ол чурттар бир эвес херек апарза, Вьетнам Демократтыг Республиканың улузунга дузалажыры-биле боттарының эки-турачыларын олче чорударынга белен деп чүве билдингир болгай.

Вьетнам улус холга чепсекти туткаш, маадырлыг шыңгы демиселди чорудуп, бодунуң төрээн чуртун, хосталгазын болгаш бот-башкартынар эргезин камгалап турар. Бистиң вьетнам акы-дуңмаларывыстың демисели-биле бүрүн чаңгыс эп-сеткилдиг бис. Вьетнам Демократтыг Республиканы бомбалаарын болгаш өске-даа дайынзырак үүлгедиглерин кандыг-даа негелделер чокка, соңгаарлатпайн америк агрессорлар соксадыр дугайында вьетнам өңнүктеривистиң чөптүг негелдезин бүрүн деткип турар бис.

Чоокку Чөөн чүкте нарын байдалды чавырылдырар талазы-биле тайбыңга ынакшылдыг күштер бүгү-ле чүүлдерни база кылыр ужурлуг.

Европа дипке айыыл чок чорукту хандырары дээрге, венгр улуска дорт хамаарылгалыг айтырыг болуп турар. Европага айыыл чок чорукту хандырарының оруунда кол моондак — ол дээрге, Американың Каттышкан Штаттарының чазаанга деткиткен Германияның Федеративтиг Республиказының чагырыкчы бөлүктериниң чорудуп турар милитаристиг болгаш өжээн негекчи политиказы-дыр. Дипломатия болгаш күрүнелер харылзааларының талазы-биле Бонннуң чазаа кара сагыштыг база авыяастыг хөделиишкиннерни кылырын оралдажып турар. Германияның Федеративтиг Республиказын демократтыг, тайбыңга ынакшылдыг күрүне кылдыр көргүзерин Бонннуң чазаа чаңгыс эвес удаа оралдашкан болгай. Ындыг болза-даа, ГФР-ниң чазааның сөзү болгаш херек кырында хөделиишкиннери дыка каржып турар. Депшилгелиг күштерни Барыын Германияда истеп-сүрүп, чаа фашистерниң хостуг хөделирин бүрүн хандырган чорук бо дугайын тодаргай бадыткап турар-дыр.

Герман Демократтыг Республикада тургустунуп база быжыгып турар ниитилел болза, бүгү герман улустуң келир үези болур. ГДР-ниң улузу-биле болгаш чазаа-биле бистер бүрүн чаңгыс эп-сеткилдиг бис. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле сырый эвилелдежип алгаш, барыын-герман милитаризмге удур бодунуң бүрүн эргезин шиитпирлиг камгалап турар Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарының болгаш чазааның демиселин деткип турар бис.

Европага тайбыңның болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар сорулга-биле бистиң дипте депшилгелиг бүгү-ле күштерни деткип турар бис.

Делегейниң дүшкүүрлүг байдалын чавырылдырарынче болгаш дайынның болдунуп болур аргаларын узуткаарынче угланган чугула саналдарны Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа хөй-хөй чурттар чаңгыс эвес удаа киирип турган. Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында Керээ чогум-на ындыг инициативтиг базымнарга хамааржыр деп санап турар бис. Эң-не эгезинден тура-ла ол Керээни чарары дээш туржуп келген бис, ам ук Керээге ат салдывыс. КНО-га бо Керээниң төлевилелин ниити чугаалажып турда, аңаа удур чүгле дөрт чурт бадылаан болганда, база Керээниң ужур-дузазын барымдаалап көрбүшаан, бүгү чурттар аңаа каттыжар дээрзинге идегеп турар бис.

Социалистиг чурттарның чаңгыс эви, иштики быжыг чоруу болгаш Совет Эвилели-биле оларның чоок харылзаалары бистиң амгы үевисте кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп, Янош Кадар медеглээн. Бо дугайын империалистер безин билгеннер. Империалистер биске удур пропаганда дайынын чорударынга келергей хөй акша-хөреңгини чарыгдап, бистиң арывыска идейлиг сандараашкынны болдурар дээш тускай «эртем-шинчилел» институттарын тургузуп, социалистиг чурттарның арызында харылзааларны үрегдээрин, депшилгениң күштериниң хүрээлеңинге сандараашкынны кылырын, бүгү делегейниң империализмге удур күштериниң сырый каттыжарын моондактаарын оралдажып турар. Социалистиг чурттарның хүрээлеңин үрегдээр дээш, империалистер национализмни өөскүдерин, национал талазы-биле башкаланчак, өжээннешкек чорукту тывылдырарын база оралдажып турарлар. Империалистерниң кол сорулгазы — социалистиг чурттарны Совет Эвилелинден хоора тыртып аңгылаары болгаш оларны бот-боттарынга удурланыштырары болуп турар. Шак ындыг кара сагыштыг, дерзии хөделиишкиннер бар болганда, эчизинге чедир турууштуг, идейлиг демиселди чорудар, социалистиг чурттарның организацияларын, оларның ийи болгаш хөй талалыг кады ажылдажылгазының бүгү хевирлерин быжыглаар, сайзыраңгайжыдар ужурлуг бис.

Социалистиг чурттарның чаңгыс эвин, ооң иштинде Варшава Керээзиниң организациязын болгаш Бот-боттарынга экономиктиг дузалажылганың Чөвүлелин быжыглаары амгы байдалдың үезинде бистерниң шуптувустуң эң чугула сорулгавыс болур деп Венгр Социалистиг ажылчын партияның Төп Комитеди болгаш Венгр Улус Республиканың чазаа санап турар.

Социалистиг чурттардан хоорулчак тургаш, харын-даа коммунистер чокка социализмни кандыг-бир чуртка тургузуп болур деп пропаганда чорударының буржуазтыг, бичи буржуазтыг болгаш анархистиг «чөөн» үзелдиг оралдажыышкыннарга удур демиселди соксаал чокка чорудары эргежок чугула дээрзин бар дуржулга бистерни бүзүредип турар.

Националистиг оруктче чуглуп кирген кыдат удуртукчуларының бөлүүнге онза аар харысалганы төөгү онаашдырып турар деп, оратор демдеглээн. Кыдат удуртукчуларының ол бөлүү хоозун революстуг болгаш бичи буржуазтыг идеяларны нептередип, чарылдырыкчы, үрегдекчи үүлгедиглерни кылбышаан, херек кырында империалистерге боттуу-биле дузалап, делегейде депшилгелиг шимчээшкиннерге улуг когаралды чедирип келген болгаш чедирип-даа турар-дыр. Амгы үеде национализм-биле сырый холбашкан бичи буржуазтыг хоозун революсчузуг чорук ёзулуг пролетаржы революстуг чорукка бичии-даа дөмей эвес. «Культура революциязы» деп кыдатта адап турар чүве дээрге, кандыг-даа культура революциязы эвес, ёзулуг революцияга бичии-даа дөмейлешпес болгаш харын-даа национализмниң, анархияның болгаш үрегдээшкинниң илдең көстүп келген каржы сүнезини-дир.

Социализмниң, пролетаржы интернационализмниң, марксизм-ленинизмниң чурт бүрүзүнде ёзулуг шынчы талалакчыларының хүлээлгези чүдел дизе, партиязының политиказын болгаш идеологиязын барыын болгаш «чөөн» үзелдиг бүгү-ле хажыдыышкыннардан камгалаарында болур. Бичи буржуазтыг хоозун революсчу чорукка удур, национализмге болгаш национал башкаланчак, шовинистиг өжээннешкек чорукка болгаш кандыг-даа хевирниң өжээтен үзел-бодалдарынга удур демиселди чорудары база эргежок чугула деп, Янош Кадар онзалап демдеглээн.

Бистиң үевисте эң-не күштүг чепсек—ол дээрге, бистиң мировоззрениевис, бистиң теориявыс, марксизм-ленинизм болуп турар. Социалистиг чурттарда бистер эрге-чагырганы холга тудуп тургаш безин, бодувустуң политикавысты хамыктың мурнунда идейлиг чепсек-биле камгалап турар бис. Ынчалзажок, бистиң аңгы дайзыннарывыс организастыг болгаш күчүлээшкинниг хөделиишкиннерни ажыглавышаан, социалистиг тургузугнуң үндезиннеринче шавар халдаашкыннарны кыла бээр болза, социализмниң хереэн, ажылчын аңгының хереэн камгалап алыр төлээде, эрге-чагырганы база ажыглаары— бистиң эргевис болгаш хүлээлгевис болур.

Делегейде ийи ниитилел системаларының аразында-даа, социалистиг чурттарның иштинде-даа социализм дээш, кижилерниң чүректерин, угаан-бодалын, медерелин хандыкшыдар дээш политиктиг, идеологтуг демисел калбарып турар. Социализмниң тиилээни-биле, ооң улам ыңайгы хөгжүлдезиниң үеинде аңгы демисели автоматтыг ёзу-биле чидиглениптурар дээр тезисти хүлээп көрбейн турар бис. Ынчалзажок, чамдык илдең байдалдар турда, ол демисел чидиглеңип, элээн нарын хевирлиг болгулай бээр дээрзин бистиң бодувустуң демиселивис болгаш социалистиг өске-даа чурттарның дуржулгазы көргүзүп турар. Ол демисел кайы-даа чуртка калбарганда, Венгр Социалистиг ажылчын партия бо байдал турда коммунистер-биле, ажылчын аңгының эрге-чагыргазын, социализмниң хереэн догматиктерниң, ревизионистерниң, аңгы дайзынының халдаашкыннарындан камгалап турар кижилер-биле бүрүн эп-сеткилдиин илергейлеп турар, ынчаарга ол демиселдиң утказы бистерге билдингир.

Түңнелинде Янош Кадарның чугаалааны болза:

Коммунистиг тургузуушкунга болгаш делегей аренязынга — бүгү делегейге тайбың дээш демиселге чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болурун бистиң акы-дуңма партиявыска — СЭКП-ге база катап күзеп тур бис. Улуг чедиишкиннерлиг болурун, аас-кежикти болгаш тайбыңны бүгү совет улуска чүректиң ханызындан күзеп тур бис.

Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязының алдары дээш, улуг Совет Эвилелиниң алдары дээш, венгр болгаш совет улустарның улам быжыккан акы-дуңмалышкы чоруунуң болгаш чаңгыс эвиниң алдары дээш, венгр-совет найыралдың алдары дээш Янош Кадар йөрээл салган.

(Эш Янош Кадарның чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган).

Эстон колхозчу балыкчылар беш чылды хуусаа бетинде күүседир деп боттарынга алган хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседип турар. Чыл эгезинден бээр 30 муң центнер ажыг балыкты туткан.

Хийумаа ортулуктуң колхозчуларының туткан балыы хөй. «Хийу Калур» колхоз бүдүрүлге-техниктиг улуг баазалыг: ооң флотилиязында океанның үш траулери болгаш балыктаар өске-даа 15 судолар бар. Бирги кварталда колхоз пландан ажыр 127 тонна балыкты дужааган.

ЧУРУКТА: колхозтуң траулерлериниң Балтий далайда балыктап чорууру.

СЭТА-ның фотохроникаЗы.

ЧОГААЛЧЫ, ҮЕ, НЕГЕЛДЕ

Тыва литератураның хери базымнары, ооң бүгү кырынга быжыы-биле тургустунуп келгени — бистиң чогаалчыларывыстың болгаш шүлүкчүлеривистиң кызымаккай күш-ажылының түңнели, хоочун салгалдарның аныяк авторларны камныы-биле өстүрүп, оларның чогаадыкчы арга-мергежилин бүгү тала-биле деткип келгени-дир. Тыва литератураның чечектелиишкини дээрге, Коммунистиг партияның социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг уран чүүлдүң болгаш литератураның дугайында хүн бүрүдеги боттуг сагыш салыышкынының илергейлээшкини-дир.

Тыва литератураның эрткен оруу төөгү талазы-биле кыска-даа болза, ол бодунуң намдарын совет литератураның дуржулгазы-биле холбап, улустуң аас чогаалынга даянып, бодунуң чонунуң мурнунга шынчы бараан болуп, аңаа сагыш-сеткилдиң байлак салдарын чедирип шыдаан. Аңаа тыва номчукчу бүрүзү боду-ла херечи болуп келген.

Сөөлгү үеде үнген чамдык чыындыларны ханызы-биле таныжып, бистиң чогаалчыларывыстың бижээн ажылдарын амгы үениң негелдезинге дүүштүр сайгарарын, аңаа сылдап алгаш, тыва литературада кандыг чедиишкиннерниң болгаш четпестерниң барын илередирин оралдажыр сорулганы бодумнуң мурнумга салган мен.

Чурукчунуң уран холдары-биле каастаттынган, чогаалчының мерген бодалы-биле төрүттүнген чуга-даа, кылын-даа чыындылар болгаш номнар бар апарган. Ол дээрге чогаалчының бодалдарын дамчыштыр чыгдынган чоннуң хөй талалыг амыдыралы ышкажыл. Ынчангаш бодалдарның ханызы, сонуургалдарының делгеми болгаш амыдыралының хайгааралдарының бүгү-ле курлавыры — чогаалчының шүлүктеринде, чурук тырттырган пленкада дег, парлаттынган турар ужурлуг. Бо талазы-биле Юрий Кюнзегештиң, Салим Сюрюн-оолдуң, Моңгуш Кенин-Лопсаңның, Салчак Молдурганың, Моңгуш Өлчей-оолдуң чогаадыкчы лабораториязы байлак, олар кижилерниң сонуургалын хайныктырып, сагыш-сеткилин сайгара тудуп келир, номчукчуларның ниити үнелээшкинин чаалап алган шыырак диген романнарны, тоожуларны, шүлүглелдерни, шүлүктерни бижээн-дирлер. Кижи бодунуң шыгжап алган чүүлдери-биле эвес, а харын кижилерге берген чүүлдери-биле байлак болур ужурлуг.

Чыындылар көвүдээн, чогаалдар арбыдаан тудум-на, оларның шынары улам бедип, авторнуң мергежили улам-на өзүп, аңаа негелде улгадыр апаар. Бо талазы-биле Антон Павловичи Чеховка бүрүнү-биле каттышпастың аргазы чок: **«Үзүктел чок ажылдаар херек... Эвээшти парлаткаш, аргалыг-ла болза хөй ажылдаар ужурлуг».**

Шүлүк бүрүзү проблема азы тема талазы-биле чаа билиишкиннерни берип, дыл талазы-биле сөстерниң даштыкы овур-хевири тургустунуп, уран-чечени-биле сагыш-сеткилди хайныктырып келир ужурлуг. Чүгле ындыг таварылгада чоннуң бедик үнелелин чаалап ап болур. Чаңгыс номчуургала, улустуң тоолу дег, угаандан уштунмайн баар одуруглар С. Сарыг-оолдуң болгаш С. Пюрбюнуң моон мурнундагы чогаалдарында бар. «Саны-Мөгени», «Алдын-кысты», «Кызыл-кошту», «Чечекти» кымнар билбес деп! Сөөлгү чыындыларны номчааш доозуптарга, каракка илдигер, сеткилге доңналдыр, чаа-чаа бодалдарны төрүттүндүрер шүлүктер база-ла эвээш эвес. Ол чүл дизе чогаалчыларның уран мергежилиниң чаа-чаа деңнелгелерни бойдустуң өңүн болгаш кижилерниң овур-хевирин, күш-ажылын дамчыштыр ажыглап билириниң барымдаазы-дыр. Шынап-ла Степан Сарыг-оолдуң бойдустуң чаражынга туттунгаш, ооң чүзүн-бүрүн өңгүр хээзи-биле чырыттындыр бижээн одуруглары солун:

«...Чиңгир-ногаан сывын үглээн
Чиңгир кызыл киш-кулаа
Кызыл-хүрең сылдыстарзыг,
Кыптып, өжүп ойнаан көс-ле,
Арыг иштин чырыткылаан
Аккыр уннуг хадыңнар ам
Хүрең-кызыл шырай-биле
Хүлүмзүрүү дендей берген...»

(«Улуг-Хемим» деп шүлүглелден).

Эртенги салгын кижиге болганчокла чаа миниишкинни, бодалдарның чаа агымнарын төрүттүндүрүп, кандыг-ла бир чаа хүн-биле сагыш-сеткилди хайныктырып келир. Ол ышкаш чаа үнген ном бүрүзүн кичээнгейлиг номчуп олура, «эртенги салгынны» эскерип каары берге эвес. Степан Сарыг-оолдуң чыындыда кирген бүгү-ле шүлүктериниң арызындан «Дарыймаамга» доктаай бээр бис. Ол тургузуунуң болгаш аянының, чечениниң болгаш мергежилиниң талазы-биле чаа, онзагай хевирни сөглеп, чаа аянның бодаашкынынче ала-чайгаарла албадаптар:

Кежээ чүрээ, шалып холу алдаржаан,
Кезээде-ле ырлар үдээн, чайыннаан,
Эштиң-өөрнүң идегели, чоргаары —
Эдерти көөр шолбан чыры Дарыймаам.
Дарыймаам, Дарыймаам,
Даң дег чырык Дарыймаам...»

Харын-даа бо одуруглар биске сураглыг совет шүлүкчү Михаил Светловтуң аянын сагындыртып, ооң «Гренадазы» бистиң кулаавыска чаңгыланып келир:

...Гренада, Гренада,
Гренада мээң черим».

Тыва шүлүк чогаалдарында ажылчын аңгының овур-хевири, оларның маадырлыг күш-ажылы хөйү-биле көстүп келгилээн. Ону чогаалчы бүрүзү база-ла бодунуу-биле янзы-бүрү аяннарга шиитпирлеп турарын билип алыры берге эвес.

«Чугай чаштааш када берген аржыылчыгын
Сугга чуп-чуп, изиг хүнге кургадып кааш,
Ажылчын кыс идик-хевин уштуп каткап,
Арыг көкке бөле-хаара салып кагды,
Чажыртынып, сезингензиг, ыңай-бээр көрүп,
Сарыгзымаар узун чажын аткаар салгаш,
Дүргектелген ээремдиве караш диди,
Дүндүүштелдир аттыккан суг кылаң диди.
Эреспейниң барааны чок. Дүшкени [illegible] бе?
Элээн болган. Ам-на бажы көстүп келди...
Чалгыг кыска чагырткан дег, оожумнады,
Чанымда тал магадаан дег, салбаан чайды.»

(«Эрикке»)

Сат Кустүгүрнүң бо шүлүүнде кыстың ажыл-ижи көзүлбес-даа болза, ооң даштыкы хевиринден, эрес-капшагайындан черле эрес кыс деп чүвени дораан-на эскерип, ажылчын аңгының ёзулуг-ла төлээзин билип каар бис.

Чогаалдарның янзы-бүрү хевирлеринче база аяннарынче хайгыылды дидими-биле кылып, аңаа боттарының күжүн, мергежилин шенеп, дээштиг «адыгларны» кылып турары база-ла өөрүнчүг. Ол бистиң ниити чедиишкинивис болур. Чыындыларда сонеттер, балладалар, ирониялар, новеллалар, шоодуглар, дузаашкыннар биске бола таваржып кээр апарган.

Хумагалаан чаъзын булут
Сула салып бадырыпты —
Кудай, чер так куспакташты...
Суггур чайык намдаар билек,
Черимче хүн хүлүмзүрүп,
Челээш билээн суна каапты.

(Салчак Молдурга. Сонет.).

Чогаалчы бүрүзү амыдыралче бодунуу-биле көөр, ооң болуушкуннарын бодунуу-биле шиитпирлээр, ынчангаш шүлүк бүрүзү амыдыралдың хөй талаларындан тургустунган, тускай аяныг болгаш үнүг, тускай көрүштүг болгаш билиишкинниг деп чүве оон билдингир ышкажыл.

Ынчалза-даа ол-ла бүгү-ниити социалистиг реализмниң хемчээлинден уштунмаан, партияның болгаш чоннуң күзел-соруун илереткен болур ужурлуг. Ынчангаш бистер совет литератураның улусчу, партийжи болгаш шынчы дээривис ужуру ол.

(Төнчүзү 4-кү арында).

Керээге ат салыышкынын даштыкыда көрүп турары

ВЕНГРИЯ

ССРЭ-ниң чазааның меморандумунга бараан болдурган мурнуку чүүлүнге «Мадьяр хирлап» солуннуң бижээни: Бистиң хүннеривисте совет дипломатияның чаа улуг инициативазы хөгжүп турар. Совет күрүне тайбыңны камгалаарының херээнде ол төөгүлүг харысалганы бодунга алганының херечизи бо документ болур дээрзин солун демдеглээн.

ЮГОСЛАВИЯ

Югослав парлалга ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында Керээге ат салган дугайында Москвадан келген дыңнадыгны көскү черлеринге парлап үндүрген. Солуннар чепсегленишкинни эңдере бүдүрерин соксадыр болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле соңгаарлаттынмас чамдык хемчеглерниң дугайында ССРЭ-ниң чазааның меморандумунуң делгереңгей допчулалын парлап, ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында Керээге ат салыр үезинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң чугаазын тайылбырлап турар.

ФРАНЦИЯ

Париж солуннары чепсегленишкинни эңдере бүдүрерин соксадыр болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле соңгаарлаттынмас чамдык хемчеглерниң дугайында ССРЭ-ниң чазааның меморандумунуң дугайында медээни бирги арыннарынга парлап, номчукчуларынга таныштырган.

«Юманите» солуннуң бижээни: «ССРЭ чепсегленишкинни дүжүрер дугайында чугаалажышкыннарны база катап саналдаан. Совет Эвилелиниң чазаа ядролуг чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары-биле тодаргай чамдык хемчеглерни чугаалажып көөр дугайында саналды бүгү чурттарның чазактарынга киирген».

КУВЕЙТ

Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында Керээге ат салганы Кувейтиниң парлалгазының болгаш радиозунуң кол темазы болуп турар. Солуннар Москвага керээге ат салган дугайында дыңнадыгны улуг эгелер-биле парлаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң чугаазында чепсегленишкинни эңдере бүдүрерин соксадыры-биле холбашкан өске-даа айтырыгларны чугаалажып көөр, чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын үре-түңнелдиг кылдыр шиитпирлээр деп саналын «Дейли ньюс» солун онзалап демдеглээн.

БОЛГАРИЯ

«Совет Эвилели ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында Керээни хүлээп алырынга онза чугула рольду ойнаан» дээрзин Болгарияның «Труд» солуну бижээн. Тайбыңның херээнге ажыктыг кылдыр ооң чайгылыш чок күжениишкиннериниң чаа бадыткалы болза, чепсегленишкинни эңдере бүдүрерин соксадыр болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле соңгаарлаттынмас чамдык хемчеглер дугайында ССРЭ-ниң чазааның меморандуму болур.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Мурнуу Моравияга манифестация

ПРАГА. (СЭТА). Брно чоогунда Лишень деп черге Совет Эвилели-биле найыралдың байырлалдыг манифестациязы болган. Аңаа Мурнуу Моравияның 60 муң чурттакчылары киришкен.

Чыылганнар ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Дубчек, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини С. В. Червоненко, совет космонавт П. Р. Попович болгаш өске-даа аалчыларга изиг байырны чедирген.

Манифестацияга ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Дубчек чүве чугаалаан.

1938 чыл, Мюнхен болгаш ооң соонда болган бүгү-ле чүве бистиң салым-чолувусту шиитпирлээн дуржулганы бистиң улузувуска берген дээрзин А. Дубчек чугаалаан. Ол төөгүлүг дуржулганың дугайын утпаан болгаш уттуп-даа болбас ужурлуг бис. Ол чылдарның сагыш саргыдып келир дуржулгазындан бистиң улустарывыс бөгүн-даа күштүг түңнелдерни кылган. Төөгүнүң ол эгезин кезээде дуглап каарынга болгаш социалистиг тургузуушкуннуң чаа кара-чаңгыс идегелдиг оруунче киреринге шиитпирлиг чорук ол дуржулгадан тывылган.

Бистиң улузувус чаартынган Чехословак Республиканың даштыкы политиктиг угланыышкынынга хамаарышкан быжыг түңнелди ол дуржулгадан кылган деп, ЧКП ТК-ның Бирги секретары уламчылап чугаалаан. Совет Эвилели-биле эң сырый найырал бистиң даштыкы политикавыстың үндезини, кол шугуму болур дээрзин дайын сөөлүндеги баштайгы документилерге-ле ак-сеткилдиг-биле медеглээн. ССРЭ-биле эвилел күрүне болгаш национал айыыл чок чорукту биске хандырып турар. Мынчага чедир бистиң даянып келгенивис болгаш моон соңгаар-даа даянырывыс фактор ол-дур. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг чурттар-биле эвилелдиң болгаш найыралдың политиказынга бистиң бүгү улузувус амыдыралчы сонуургалдыг. 1938 чылдың халаптыг дуржулгазын утпаан бис. Ооң ужурунда Варшава Керээзинге бодувустуң чүгле киржирививисти эвес, харын база даштыкыдан айыыл херек кырынга болу берген таварылгада туржурунга ол камгалал эвилелдиң белениң амыдыралчы чугула херек кылдыр санап турар бис. Ооң ужурунда ол белен болур чорукту быжыглаарынга дузалаар бүгү хемчеглерге киржип турар бис.

Чехословакияның амгы иштики политиктиг байдалының хөгжүлдезиниң дугайын оон ыңай чугаалап тургаш, ЧКП ТК-ның Бирги секретарының демдеглээни: Коммунистиг партия революстуг чаңчылдарга шынчы, кара-чаңгыс политиктиг күш болуп турар. ЧКП ниитилелге бодунуң удуртукчу ролюнга туржуп турар. Бодувустуң улузувуска, бодувустуң төрээн чуртувуска бараан болуру-биле, эрес-маадырлыг шудургу күш-ажылывыс-биле ону чедип алыр бис деп, ол чугаалаан. Бодувустуң ажыл-чорудулгавыстың үндезинин, айтырыгны шиитпирлээрин позитивтиг ажылдан, ЧКП-ниң ажыл-чорудулгазының программазының боттаныышкынындан, Национал фронтунуң политиказының хөгжүлдезинден көрүп турар бис.

Түңнелинде А. Дубчектиң медеглээни-биле алырга, ЧКП социалистиг Чехословакияның хөгжүлдезин моон соңгаар-даа баштаар болгаш бо талазы-биле улустуң идегелинге даянып бодалдыг.

Ужудукчу-космонавт П. Р. Попович манифестацияның киржикчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Байырлалдың киржикчилери СЭКП-ниң Воронеж обкомунга байырлыг чагааны чоруткан. Воронеж область биле ЧССР-ниң Мурнуу Моравия облазының доктаамал найыралчы харылзаалары тургустунган.

Кыдатта болуушкуннар

Пекин пропагандазы Иштики Моол автономнуг районга маочу «ревкомнарның» эрге-чагыргазы тургустунган болгаш ол комитеттерге удурланыышкынны бастырган дээрзин каш удаа чулчуруп келген. Ындыг болза-даа, Иштики Моолдуң радиостанциязының дыңнатканы: шериг кезектериниң дузазы-биле «дайзынның удур шаап халдаашкынын эйтүр шапкан» болгаш моон-биле кады «хөй санныг боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти» хунаап алган.

«Кыдаттың Гуандун можузунуң Чжоуцин хоорайында чепсектиг кадыг-дошкун месилдежиишкин болуп турар болгаш хоорайның чартык кезин өртенген» деп, Японияның «Санкэй Симбун» солуну бижээн. Ол хоорайның турары Сицзян хемниң адаккы агымындан сөөлгү хүннерниң дургузунда муң чедир өлген кижилерниң мага-бодун ужулган, оларның иштинден хөй кижилерниң холун хендир аргамчы-биле хүлүп каан болган.

Кыдаттың найысылалында пекин университединиң хунвэйбинчи ийи бөлүглелдериниң арызында шош-содаалыг «дайын» үргүлчүлевишаан. «Цзиганшань» дээр организацияның талалакчылары университет ордузунуң даш хериминиң иштинде быжыглаңып алган. «Синь бэйда» дээр организациядан оларның удурланыкчылары кудумчудан «цзиганшаньчыларже» халдап, долу ышкаш дүжүп турар октаан даштардан камгаланыры-биле калбак ыяштарны мурнунга тудуп алган чоруп турарлар. Олар ордунуң ханазын моң демир-биле деже шашкылаан-даа дижир. Ордуда камгаланганнар университет бажыңнарының шилдерин шагда буза шаап каапкан, соңгаларынга калбак ыяштарны кадап турар.

КУР-нуң Эртем-техниктиг комитединиң даргазының оралакчызы, ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, КУР-нуң Күрчөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Не Жун-чжэньни «өскерликчи» болгаш «контрреволюстуг» деп бижээн хунвэйбинчи хөй кыйгырыглар Пекинде көстүп келген. Не Жун-чжэньге удур угландырган чамдык дацзыбаолар ооң мурнунда-ла көстүп келгилээр турган, ындыг болза-даа мынчага чедир Не Жун-чжэнь бодунуң албан-дужаалынга олуруп, пекин иерархияның албан ёзузунун даңзыларынга көскү черни ээлеп келген. Ам аңаа удур база күрүнениң эртем-техниктиг комитединиң өске-даа удуртукчуларынга удур калбак кампания эгелээн, ындыг кампания ол ышкаш кижилерни ажыл-херектерден бүрүн чайладыры-биле капсырлажыры чаңчыл болган.

Пекинниң «хана парлалгазының» медээлери-биле алырга, база ийи албан черин — КУР-нуң Кадык камгалал министерствозун болгаш Даштыкы-биле культурлуг харылзаалар херектериниң комитедин армияның контролюнга тургускан. Ол дугайында албан ёзузунуң дыңнадыглары чок, ынчалза-даа боттарының хуудустарынга хуньвэйбиннер ол ийи албан черинге шериг контролюн тургузар дугайында КУР-нуң Күрчөвүлелиниң болгаш «культура революциязының» херектериниң талазы-биле бөлүктүң «шиитпиринге байыр чедирген».

* * *

ВДР-ниң болгаш АКШ-тың төлээлекчилериниң Парижте албан ёзузунуң беседаларын ыттавайн шуут-ла эрттирип каарын Пекинде үргүлчүлевишаан. Парижте ужуражышкыннарга ВДР-ниң туружун деткээн чаңгыс-даа чүүл маоизмчи парлалгага үнмээн. ВДР-ниң төлээлериниң баштыңының чугааларын, ВДР-ниң туружун тайылбырлаан ханой парлалганың чугула материалдарын-даа Пекинге парлап үндүрбес болган. Парижте албан ёзузунуң беседаларының дугайын кыдат улуска шуут дыңнатпайн турар.

Пекинде Мао Цзэ-дунуң бөлүү Парижте беседаларга ыыт чок дуюкаа эрттирип каар чоруу-биле бодунуң шугулдаашкынын көргүзүп турар болганда, ук бөлүк өске аргаларны ажыглаарындан безин чалданмастаан. Даштыкы парлалгадан билдингени-биле алырга, Парижте ужуражышкынга удур, узамыктырар дайынны «тиилиишкинге чедир үргүлчүлээр» дээш маочуларның хөй кижи киржикчилиг чыскаалдары чоокта чаа каш хүннерниң дургузунда Гуаньчжоу болгаш өске-даа чамдык хоорайларга болган.

Ядролуг чепсекти таратпас дугайында керээни КНО-нуң Кол Ассамблеязындан чүүлдүзүнүп көргенин кыдат парлалга чиик кылыш-биле уткаан. Ол керээге удур пекин пропагандистериниң ажыглаваан ындыг бак сөстери чок. Ол керээ «Кыдатты тускайлаарынче» угландырган «сүлчээ», бөлүглежиишкин», «кара сагыштыг меге», «бужар-чүдек хээлилээшкин» дээш чү дивээн дээр боор. КНО-га ол чугула документини делегей күрүнелериниң хөй нуруузу деткээн. Аңаа Кыдатты киириштирбишаан, кайы-даа чурт каттыжып болур. Пекинниң чулчуруушкуннарының иледе мегезин тодарадырынга чаңгыс ол фактылар четчир. Ындыг болза-даа Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбың политиказын көөр хөөн чок чоруу-биле калчаарап барган маочулар шынныг чүвени эң-не чиртим болгаш бак ёралыг чоруктар-биле хажыдарындан безин чалданмастар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче, чөрүлдээлерни тайбың таарыштыр шиитпирлээринче, ядролуг дайынның айыылын чавырылдырарынче угландырган кандыг-даа базымга удур калчаалыг шугулдаашкын Пекинге ол-ла дораан эгелээр. Хоозураан черниң кырынга дириг артар кым-бир кижилерниң «депшилгези» дээш кижи төрелгетенниң чартык кезиин ышкынып когараза-даа хамаан эвес дээр «теориязын» Мао Цзэ-дун болгаш ооң чоок кижилери мурнуку хевээр удуртулга болдуруп турар ышкаш-тыр.

(СЭТА).

ЧОГААЛЧЫ, ҮЕ, НЕГЕЛДЕ

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

Шүлүк бүрүзү бодунун хире-чергези-биле амыдыралдың дашказын долдуруп, чоннуң сеткил-сагыш чемижи болуп турары-даа ында.

Чогаалдың шынары—үениң болуушкуннарын ооң деңнели-биле ол-ла хевээр бижип каары эвес, а харын ону ниитилел хөгжүлдези-биле холбаштырып, кижилерге өөредиглиг болгаш ажыктыг салдарны халдадыры, маадырларның овур-хевирин болгаш кылган херектерин дамчыштыр муң-муң номчукчуларны кижизидери-биле тодаргайлаттынганында болур. Оон башка ол чоннуң медерелинден күскү бүрү дег, боду-ла хадый бээр болгаш уттундуруп калыр. **«Шүлүкчү овур-хевирлер-биле боданыр, ол шынныг чорукту чүгле айытпайын, а ону көргүзер ужурлуг» (В. Белинский).**

Хөй ажылдаары дээрге-ле чогаалчының бодундан негелдени улгаттырары, чоннуң мурнунга бодунуң бедик харысалгазын медерел билири, чогаалчының сөс бүрүзү ырлап, чырыттынып, амыдыралды хүлүмзүртүп турар кылдыр бижиир дээни-дир. Маңаа дүүштүр алыр болза, ниитизи-биле С. Сарыг-оолдуң «Улуг-Хеми», Л. Чадамбаның «Салгакчылары», а ол ышкаш А. Арапчорнуң, С. Күстүгүрнүң чамдык шүлүктери долу ханышкынны бербес. Ооң чылдагаанын чүден дилеп болурул? Оларның уран-чечен, утка-шынар болгаш дыл талазы-биле кошкак болганының ужуру чүдел?

Чогаалчы кижиниң ниитилелге ролюнуң дугайын чугаалап тура, ону Максим Горькийге холбаштыр Мартин Андерсен Нексениң мынча дээнин сактып көрээлиңер: **«Максим Горький чүгле кайгамчык чурукчу эвес, ол бодунуң үезиниң дириг илергейлээшкини-дир»**. Моон алгаш көөрге, чогаалчының чогаалдары бодунуң чуртунуң арнын тодазы-биле көргүзүп, ону үениң бедик хөгжүлдезиниң сеткиишкининиң деңнелинге тургузары ышкажыл. Ынчангаш чыындыларда шүлүктерниң ниити деңнели ол чадага четпээн болгулаар-дыр. Чогаалчыны ынчаар бижи, мынчаар бижи деп кым-даа өөретпес болгаш айытпазы шын-на харын. Ынчалза-даа ооң кылган ажылының амыдыралга ажыктыын, партияның салып турар сорулгаларынга дүүштүр кижилерни кижизидеринге кайы хире дээштиин, ооң мергежилиниң өзүлдезин чугаалажыры артык эвес болур ужурлуг.

Ынчангаш чамдык чыындыларда кирген шүлүктерниң кол-кол четпестеринге доктаап, оон ниити түңнелдерни үндүрерни оралдажып көрейн.

Стилистика талазы-биле чаңгыс хепке куттурган, кошкак бижиттинген, дыңнадыг хевирлиг шүлүктер бар. Ооң чижээнге С. Сарыг-оолдуң «Хостуг ээзи», «Часкы салгын», «Ай билбес тенектер», «Ий, чүдээн», Л. Чадамбаның «Башкымның чагыы», «Ужудукчу», А. Арапчорнуң «Эртен», «Ырлап келем», Күстүгүрнүң «Кылын харлыг», «Сентябрь бир», «Авай» болгаш өске-даа шүлүктерин кирип болур. Оларны катап-катап номчуп, куплет, одуруг бүрүзүн часпарлап көлир болзувусса, карааккa көстүр, кулакка чаңгыланыр шынары чок. Чүгле дизе моон мурнунда шак ындыг темага болгаш стильге хөй-ле шүлүктер, ырлар бижиттинген, ында кирген деңнелгелер хөй катап ажыглаттынган, бодунуң чаа, дээштиг хевирин болгаш салдарын ышкынган. Ынчангаш эрги шүлүктерден чыгдынганы тодаргайлаттынып келир.

«...Шораaннарга уя туткан
Чоргаар ала ээир-ле сен»...
«...Ховуларга каргыраачы
Комбайнер болу бээр сен»...
(С. Сарыг-оол. «Хостуг ээзи»)
«Өөренир, өөренир,
База катап өөренир» —
Өргүн көвей уругларга
Башкы Ленин ынчаар чагаан».
(Л. Чадамба. «Башкымның чагыы»)
«Өске күзел менде турбас.
База катап өөренир.
Өөренир, өөренир,
Башкы Ленин чагыы ындыг.
(Л. Чадамба. «Ужудукчу»).

Ам бодап көрүңердаан. Олар дээрге тыва шүлүк чогаалында даңмалаан деңнелгелер, одуруглар ышкажыл. Ынчаарга Л. Чадамба Лениниң чагыын чогаал бүрүзүнге ажыглап болур, ол бистиң амыдыралывыстың дүрүмү-дүр деп маргыжар чадавас. Аңаа мен дүжүп бээр эргелиг мен. Ынчалза-даа ол-ла чагыгны Экер-оол Кечил-оол канчаар шиитпирлээн эвес көрүп, деңнеп көрээлиңер:

«Аккыр, дески ханавыста,
Алдын хоода хандыр бодаан
Ада Ленин портреди.
Ооң дужу столумга,
Онаалгамны кыла бээр мен.
«Эки күүсет, кызым» дээнзиг
Эргелелдиг көрүп орар».

Хамык ужур Лениниң сөзүн хевээр бижип каарында эвес, а ону бичиилерниң аажы-чаңын, ажыл-ижин болгаш амыдыралын дамчыштыр боттанышкында кылдыр көргүзери ышкажыл. Лениниң өөредии дээрге, чаңгыс черде таптаашкын эвес, а дазылданып өзүп турар күчүлүг дыт-биле, эртенги хүннүң чаттылган херели-биле дөмей-ле болгай. Ооң-биле кижилер чырыттынып, чылыттынып турар болганда, ону лозуң-биле эвес, амыдырал-биле холбаар болза, ам дээштиг болур ужурлуг.

«Боктуг, хирлиг багай сугже
Бопуктарын сукпас чоор:
Өде бээрге бутчаң доңар,
Ө-аай апаар, ий, чүдээн!»,
(С. Сарыг-оол. «Ий, чүдээн.»)
«Эй, оглум, шагың четти!
Эде кеттин. Чемиң чип ал.
Шугум, балааш, кыдыраажың
Сумкаңга четчелеп ал.
Эртем чалап уткуп туру.
Элбек өөрүң шуужуп турлар.
Партаң орта олуруп ал,
Башкылардан өөренип ал»...
(Л. Чадамба. «Оглумга»).

Чагыг, сургаалда болгаш дыңнадыглар-биле эвес, а ёзулуг овур-хевирлер болгаш бедик утка-шынар дамчыштыр чаа салгалды кижизидер, оларның сагып чорууру школачы дүрүмнерин чечен чогаал номнарынга, чогаалчының уран сөстеринге чалгааранчыг кылдыр катаптавайн, бичиилерге хөглүг болгаш солун, каттырынчыг болгаш чаптанчыг шүлүктер-биле угаан дыштанылгазын берип, совет улустуң дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарын үнелеп билиринге оларны чаңчыктырар үе келген.

Бойдустуң каас-чаражын чуруп бижиир, аңчыларның амыдыралын көргүзер талазы-биле бисте мергежилдиг чогаалчылар бар. Ылаңгыя Степан Сарыг-оол, Салчак Тамба, Куулар Аракчаа дээш оон-даа өскелер. Оларның чогаалдарын тус-тузунда сайгарарын кызытпайн, чүгле чаңгыс уран-бойдус ыраажызы С. Сарыг-оолга доктаап көрейн. Маңаа чогаалчының дылының чечени овур-хевирлер дамчыштыр челээштелип келир. Ону үстүнде база чугаалаан бис. Ынчалза-даа **чарашсынышкынче, кандыг-бир дириг амытанның чүгле олчалыг талазынче хөлүн эрттир хандыккаш, чаңгыс талалай бээр чоруктар бисте бар боор-дур.** Ооң чижээн Сарыг-оолдуң «Байлак Азазындан» билип ап болур. Автор хөлдүң каттымизинче, аң-меңинче сундуккаш, номчукчуну шуптузун чиңер, чүве арттырбаңар деп кыйгырып, ооң-биле балык-байлаңның болгаш аң-меңниң өлүрер хуусаазын безин сагывайн, бойдустуң байлаан камгалаар болгаш карактаар сорулганы уткан. Ол хомуданчыг. **Чараш чүүлдер идея-биле холбашканда ынчан дээштиг болгаш бедик деңнелдиг дээрзин билир ужурлуг.**

Сөс болгаш деңнелгелер курлавырын четче ажыглап шыдаваанындан дөгей дыл-биле, сөстер богу-биле бижиттинген шүлүктер чыындыларда бар. Чогаалчы кижи шүлүктү бижип олура, ооң темазы-биле дөмей, аңаа төрелдешкек болгаш аяннашкак чогаалдарны хайгаарап, бодунуң стилин болгаш аргазын өскертир, чаа аяннарны болгаш хевирлерни дилээр, ажыглаттынмаан деңнелгелерни тывар ужурлуг. Чүгле ынчан ооң чогаалы тускай үннүг болгаш туруштуг, көрүштүг болгаш билдилиг болур. Бир эвес бистер Сарыг-оолдуң, Чадамбаның, Арапчорнуң, Күстүгүрнүң чамдык шүлүктерин номчуй бээр болзувусса, оон чаа, хандыкшылдыг чүнү-даа тыппас бис.

«Поход, слёт, турист — чү дээш,
Барабаннап-кеңгиргелээн
Биче салгал — пионер шериг
Бистиң чурттуң часкы чечээ.
Хоорайларга, кодээге-даа,
Колхоз, совхоз—кайа-даа бар:
Аныяктар ооң оду —
Аян киирген кол-ла ээзи.
Стадион, клуб, театр
Ырлыг, хөглүг хайнып хөлзээн.
Ада-чурттуң кырывазы —
Аныяктар бо-ла болгай».
(С. Сарыг-оол. «Аныяктар»).

Чогаалчы кижи — үениң шолбаны, мурнакчы идеяларның медээчизи, амыдыралда чаа чүүлдерниң болгаш маадырлыг чоруктарның чурукчузу болгаш ырлакчызы-дыр. Ынчангаш ону кижилерниң сеткил-сагыжының инженери дээр ужуру-даа ында. Ол амыдыралдан чыдып калбас, ооң чогаалы кыска назылыг болбас болганда, чогаалчы кижи үзел-бодалын партияныы-биле чүглээн турар ужурлуг. Бистиң мурнакчы малчыннарывыс болгаш фермаларывыс мал чемин көктүг чайын-на белеткээш, коданнарынга эккеп ап турда, аныяк шүлүкчү Сат Күстүгүр бодунуң «Кылын харлыг» деп шүлүүнде амыдыралдан чыдып каап турарын көргүскен.

Ам Леонид Чадамбаның «Салгакчыларының» үжен ийиги болгаш үжен үшкү арыннарын ажып көрээлиңер. «Час» деп шүлүүнде:

«Частың хүнү чырып келди.
Чараш куштар ырлай берди» дээн.

А «Чараш куштар ырлай берди» деп шүлүүнде:

«Часкы шагның медээчизи —
Чараш куштар чанып келди» деп бижээш, «Сайлыында» мынча дээн:

«Сайлык кушкаш чанып келгеш,
Чараш ырын ырлап орган». Ынчаарга «Кушкаш» деп шүлүүнде

«Часкы чылыг, хөглүг хүндүс
Чараш ырым ырлап берейн» дээн.

Мен бодаарымга, маңаа артык тайылбырның херээ чок боор. Дуржулгалыг болгаш хоочун чогаалчыларның чыындыларында мындыг хоюглаттынмаан болгаш шилиттинмээн шүлүктерниң киргенин чүнүң-биле бадыткап болурул? Бир чүүлүнде, оларны хүндүлээш, негелде салбаанында; ийи чүүлүнде, олар боттары чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының чоннуң мурнунга харысалгалыын тоо бодавайн барганында.

Бот-тывынгыр чогаадыкчы коллективтерниң болгаш чогаадыкчы авторларның чыл бүрүде өскени-биле холбаштыр колхоз, совхоз, ферма бүрүзүнүң мурнакчыларынга тураскааткан янзы-бүрү хевирлиг болгаш янзы-бүрү деңнелге бижиттинген шүлүктер, ылаңгыя ырылар болгаш кожамыктар сөөлгү үеде эндерлип барган. Ындыг болганда дуржулгалыг болгаш хоочун чогаалчыларның талазындан онза кичээнгейлиг болуп, чаа, солун утказы-шынарлыг, уран-чечен ырларны болгаш шүлүктерни бижиири шыңгыы негеттинип келген. Ол хирезинде-ле куду деңнелге бижиттинген, оон «каңмылынга кактырган» шүлүктер чыындыларда база-ла көстүп келгилээн. Бир эвес олар литератураның кур черинден төрүттүнген болза, биске чаа аянны болгаш билиишкинни бээр ийик. Ындыг үнелелге четпээнинден чемеледи бээриниң уржуу ында.

Ниитизи-биле чыындыларда кирген шүлүктерниң элээн кезииниң дылы чевен, сөстер үргүлчү дакпырлажып, бот-боттарын чижип, бир хепке кактырып, номчукчунуң сонуургалын өжүрүп турарын айтыр херек. Сактырга-ла, чогаал бижиири кандыг-ла бир кижиден хамаарылгалыг ышкаш, чаңгыс талаланчак, чаңгыс агымныг. Кижи, кижи боду тускай үннүг, стильдиг, методтуг болганда, оозун долу эргези-биле ажыглаар, бодунуң туружун ышкынмас ужурлуг. Чүгле ынчан бистер ол-бо кижиниң шүлүүдүр, ол-бо кижиниң аяны-дыр деп ылгап биле бээр апаар бис. А ындыг болурун кижи бүрүзүнге күзээр ужурлуг. Ынчаарга айыттынган четпестерниң үнүп келир чылдагааннарын чүден дилеп, оларның аагын чүге шамнап болур бис?

Бисте чамдык чогаадыкчы авторларның литература деңнели болгаш мергежили ам-даа куду дээрзин миннир херек. Ооң ужурундан улуг хемчээлдиг, ханы уткалыг, сеткил-сагышты хайныктырып келир чогаалдар эвээш. Авторлар-биле харылзааны күштелдирип, организастыг хемчеглерни доктаамал чорудары чугула. Ол чүл дизе үнген-даа, үнмээн-даа чогаалдарны калбак чугаалажыышкынга киирери, оларны чөнчүдары, аңаа чүгле чогаалчылар эвес, а харын литератураga сонуургалдыгларны хаара тудары; хевирлер аайы-биле семинарларны үргүлчү организастап, аңаа өөредилге черлериниң сургуулдарын болгаш башкыларын киириштирери; тыва литератураны бүгү тала чепсеглеңген аныяк талантылар-биле быжыглап, оларны өстүрүп, өөредир сорулганы хүннүң чугула айтырыы кылдыр көөрү-дүр. Чыл бүрүде болгулай бээр янзы-бүрү семинарларже, өске черлерже аалдап чоруур чоруктарже барганнарның түңнелдиг болурун чедип алыры, оларның илеткелдерин ап, солун, сеткүүлдер арыннарынга чүүлдерин бижидип, акы-дуңма республикаларның чогаадыкчы авторлар-биле ажылында база организастыг ажыл-чорудулгазында чаа, солун чүүлдерин дуржулга кылдыр нептередири болур.

Бисте критика ам-даа бодунуң туружун долу ээлевээн дизе черле частырыг болбас. Альманахтарга болгаш солуннарга ийи-чаңгыс ында-хааяа «рецензиялар» үнгүлеп кээр-дир харын. А оларны чогум ёзулуг рецензия деп адаары берге болгаш кандыг-бир авторнуң чыындызынга номчукчуларның үнелээшкини болгаш күзээшкини деңнелдиг бижиттинген болур-дур. Ол чорук чогаалды пропагандалаарынга ажыктыг-ла харын. Ынчалза-даа ёзулуг критиктер редакторнуң болгаш корректорнуң ролюн ойнавас ужурлуг. Бисте критик деп санаттынып келген эштер бар. Алыс шаанда тускай критиктер-даа бөлүү турган-на харын. Ам ол шуут читкен. Бистиң критиктеривис солуннарга болгаш альманахтарга тыва литературага хамаарышкан чугула болгаш улуг айтырыгларны эвээш көдүрүп, ооң сайзыралынга холбаштыр эртем-шинчилел ажылдарын эвээш бижип келген. Антон Калзаңдан хөйнү манап, хөйнү билип ап болур. Ынчалза-даа ооң номчукчуларның күзенчиг манаашкыннарын хандырбайн турары хомуданчыг. Мария Халахан» чамдык ажылдарны бижээн. Ол эки. Ынчалза-даа ол тыва дыл билбес болганындан литератураga долу сайгарылганы берип, аңаа бедик үнелелди үндүрүп, тус-тус авторларның төрээн дылында бижээни дег, чогаалдың аяныы, дылын ынчаар дамчыдары берге. А очулгалар дамчыштыр шүгүмчүлел дээрге, долу азы четчир түңнелди бербес. Чүге дизе авторнуң бижииириниң аяны, чараш деңнелгелери, сөс курлавыры, чечен дылы чиде бээр. Ынчангаш ниити агымга катыскан, ниити түңнелдер үндүртүнген чогаалдың «чилиинче» кирбээн болур.

Критиктер кандыг-бир авторнуң чогаалын бүгү тала ханызы-биле сайгарбышаан, аңаа холбаштырып алгаш, тыва литератураның мурнунда салдынып турар сорулгаларны болгаш проблемаларны илередири, ооң эрткен оруктарынга шын анализти бээри, тыптып турар чаа чүүлдерни эскерип, шинчилел ажылын кылыры-дыр. Ол ышкаш амыдыралды шын көргүзер талазы-биле авторнуң чедир билбейн барган чүүлдерин аңаа билиндирери, ооң частырыгларын боттуг барымдаалар-биле көргүзүп, ону чайладып болуруунуң аргаларын болгаш оруктарын айтып болур. Ол дээрге чүгле чогаалчы биле критиктиң аразында хуу херээ эвес, а бүгү литератураның херээ ышкажыл. Ынчангаш шүгүмчүлел ажык болгаш шынчы, партийжи принципке чагырткан турар ужурлуг.

Чыындыларда кирген чогаал бүрүзү тыва литератураның арнын көргүскенин кым-даа маргыжып шыдавас. Ынчангаш чоннуң амыдыралын дээштиг бодалдар-биле, чедингир болгаш чечен сөстер-биле бедик уткашынарга бижииириниң деңнелин кулуладыр эргени биске кым-даа бербес. Чогаалчының улуг-чаагайы — ол дээрге чүгле бадылергейлиг кежигүн болурунда эвес, а бодунуң үезин, ооң хемчээли-биле келир үезин канчаар билири, ооң деңнели-биле номчукчуларны кижизидери, болуушкуннарны ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүмнери-биле дүүштүр өөренип бижиири-дир. Ол чаагай сорулгага чогаалчы кижи бүрүзү төлептиг болуп, бодунуң үлүүн киириштирери болур.

О. СУВАКПИТ.
Чогаалчы.

„Дүжүттүг“ албышаан

☆ **ТЕС-ХЕМ районнуң «Чодураа» колхозунуң хойжуларында кыргылда сөөлзүреп келген. Кыргыза чогуур 15674 баш хойнуң ам он муң ажыы кыргыттына берген. Хой бүрүзүнден 2440 грамм дүктү ап турар.**

Кыргылданы бо хүннерде доозар дээш кыргыкчыларның ажылын дүргедедириниң хемчээн алган.

Ч. Дажываа.

☆ **АК-ТУРУГ—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хөй хойлуг салбыры. Ам ында кыргылда кидин түлүнтевишаан.**

Республиканың «Күш-ажылга алдар» наадымынга чедиишкинниг ужуражыр дээш кыргыкчылар аразында социалистиг чарыш калбарган. Кыргыкчы Б. Дыдый-оол хой бүрүзүнден 2,9 кг дүктү кыргып, хүнде 82 кг ажырып турар. У. Чымбаның хой бүрүзүнден кыргаан дүгү 2,4 кг болуп турар.

Хойжу М. Күдерниң көргүзүү амдызында дээре черни ээлээн: ооң кодан хоюнуң ортумак кыргылдазы 2,4 кг. Чүс хойга онааштыр чүс хураганны алган. Ол ам чайлаглап үнген.

М. Лама.

☆ **БУЛУҢ-ТЕРЕК салбырның Бижиктиг-Хая деп черде хой кыргылдазы шалыпкын чоруп, хүн санында ийи-үш кодан хой кышкы «негейин» каапкаш, чоруп турар. Кыргылда пунктузунда электроагрегатты доктаамал ажылдадыр дээш мотористер Ч. Ёндан, Л. Серен-оол олар кызымаккай ажылдап турарлар.**

Хойжулар М. Кызыл-оол бир хойдан-на 3 кг, Д. Сундуй — 2,7 кг, Ак-Лама — 2,6 кг дүктү ап, өскелерден дээре «дүжүттүг» болганнар.

Ш. Дүвендей.
Улуг-Хем район, «Найырал» совхоз.

Ажылынга кызымак

Лариса Николаевна Волкова 1965 чылда Читаның медицина институдун дооскаш, Суг-Аксы эмнелгезинге ажылдай берген. Баштайгы ажылдаан чылында ол уруглар эмчизинге ажылдаан. Дылын, аажы-чаңчылын билбес чоннуң аразынга ажылдаары чаа кижиге баштайгы үеде берге турган. Ынчалза-даа чон-биле дүрген чоокшулажып, ажылынга база чоорту чаңчыга берген.

— Аарыгны дүрген тодарадып, оон когун үзе эмнээри — эмчи кижиниң ыдыктыг хүлээлгези. Ону кылыры кончуг нарын. Кижилерниң аарыын эмнээринден аңгыда, оларны сеткил-сагыш талазы-биле деткиири база чугула — деп, Лариса Николаевна чугаалап орар. Ам ол хелемечи чокка-ла аарыг кижилер-биле тыва дыл кырынга тайылбырлажыптар апарган.

Эмнелгениң санал-онал дептерин көре бээримге, дыка хөй аарыг кижилер аныяк эмчиге өөрүп четтиргенин илереткен болдулар. Комсомолчу кыс эмчи темазынга янзы-бүрү аарыглардан баш удур камгаланырының дугайында лекция, беседаларны кылып турар. Лариса Николаевна ол эмнелгениң местком даргазы. Эмнелге ажылдакчыларының ажыл-амыдыралының, оларның негелде хомудалдарының айтырыгларын өй-шаанда өөренип көрүп, шиитпирлеп турар.

О. БОРАШ.

Маевкага

Тес-Хем районнуң «Чодураа» болгаш «Ак-Эрик» колхозтарынга маевка болуп эрткен.

«Чодураа» колхозтуң даргазы эш О. Ким социалистиг чарыштың чартык чыл түңнелиниң дугайында илеткел кылгаш, Владимир Ильич Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш колхозчулар чүткүлдүг ажылдап турарын онзалап чугаалаан.

Колхозчуларның бо чайгы байырлалынга 12 кижини шаннаан. Оларның аразында чүс баш хойда онааштыр 92 хураганны камгалап алган Максим Сувандии Москва—Ленинград баар путёвка-биле шаннаткан. Сес кижини хол шактары-биле шаннаан. Маевкага спортчу маргылдаалар болуп эрткен.

Чаа суур

Ыраккы «Мөген-Бүрен» колхозтуң төвү Кызыл-Хая суур өзүп, сайзырангайжып орар. Колхоз тургустунар мурнунда аңаа чүгле каш борбак бажыңнар турган.

Ам ында дыка хөй чуртталга бажыңнары, хавылаа салбыры, школа, интернат, клуб, магазинниң бажыңнары туттунган. Бажың бүрүзүнде радио, сайгылгаан киирттинген. Чамдык чаагайжыдылга ажылдарын база чоруткан. Тараан ыяштар өзүп, бүрүлери сагланайнып турар.

О. ДОНГАК.

Кичээнгейге алза

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының ажылчыннарының амыдырал хандырылгазынче эвээш кичээнгейни салып турар. Ажылчыннарның бажыңнарын 1948 чылда туткан. Амгы үеде ол бажыңнарның шалалары ирээн, крышалары, аңмаарлары чок. Ол бажыңнарның хөй кезии хууда бажыңнар болуп турар болза-даа, ээлери септээр дээрге дилиг материалдары чок болуп турар. Чугайны кайын тып ап болурул дээн чугааларны бо-ла дыңнаар.

Чонну пассажир транспорту-биле хандырып турары кончуг четпес. Суг-Аксы, Ак-Даш, Алдан-Маадыр аразынга автобустуң үзүк чок чорудулгазын тургузар өйү келген. Чоннуң чөптүг негелделерин хамаарышкан черлер мынчага чедир шиитпирлеп, күүсетпейн турары элдептиг.

С. МОНГУШ.

Уламчылап турар

Республиканың волейболга бирги чери дээш маргылдаа июль 3-те үргүлчүлээн. Эр улустуң командаларының бирги бөлүүн «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң командазы баштап турар. Ол 4 оюннуң шуптузун удуп алган. Ооң дараазында Тес-Хем, Барыын-Хемчиктиң командалары 3—3 удуглуг чоруп турар. Ийиги бөлүк Тожу районнуң командазы бүгү дөрт оюннуң шуптузун удуп алган. «Динамонуң» командазы үш оюннуң шуптузун уткан, а Бай-Тайга районнуу дөрт оюннуң үжүн удуп алган.

Херээжен улустуң командаларының бирги бөлүүнде Улуг-Хем районнуң командазы аштырыышкын чок. Дараазында «Сүт-Хөл» совхозтуң командазы дөрт оюннуң үжүн удуп алган чоруп турар. Ийи бөлүкте «Динамонуң» командазы үш оюннуң шуптузун удуп алган, «Спартактың» командазы дөрт оюннуң үжүн уткан, Эрзиниң командазы үш команда-биле ойнааш, ийизин удуп алган. Маргылдаа июль 4-те база уламчылаан.

Хол бөмбүүнүң талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа июль 2-ден эгелээн. Маргылдаага эр улустуң 17, херээженнерниң 13 командалары ойнап турар.

ЧУРУКТА: Ак-Довурактың командазы биле Барыын-Хемчиктиң командаларының ойнап турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Малга бастырбас

Төрээн чурттуң күчү-шыдалын быжыглап, чоннуң материалдыг чаагай амыдыралын улам экижидеринге чер ажылының элбек дүжүдү чокта шиитпирлеттинмес дээрзин эки билир бис. Ындыг турбуже Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының тараа болгаш сиген шөлдериниң чанында малчыннар амдыгаа чедир чурттавышаан. Оларның малы чүгле сиген шөлдерин тазартып турар эвес, чоогунда тарааларны оъттап, саза базып турар. Чаъс болбаанындан оът үнмээн кургаг ховуларже мал баар эвес, кадарчы хайгаарал чок тараа, сиген шөлдеринде хүндүс-даа, дүне-даа амырап турар.

Кызыл-Даг көдээ Соведи (даргазы эш Х. Тойбу-Хаа) болгаш салбырның баштаар чери бо талазы-биле кандыг-даа хемчег албайн, тайбың байдалда турары элдептиг. Беш чыл планының үшкү чылында алган социалистиг хүлээлгелерин тарпа чокта, мал чемнери белеткеп албаанда канчап күүседир деп турарын олардан айтырза чогуур? Чазактың доктаалын ёзугаар, тарылгаларның камгалалын ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери харылаар ужурлуг. Буруулуг кижилерни штрафтаарынга чедир хемчег алыр эргени оларга тыпсып берген. Кызыл-Даг көдээ Соведи бо эрге-хүлээлгезин чүге күүсетпейн турарыл?

А. АДЫГБАЙ.

Көргүзүп-даа, чугаалап-даа тургаш...

МИНСК. (СЭТА). Июль 3-те көдээ суурларны эде тургузар талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хурал-семинарның киржикчилери Белоруссияның тудугжуларының дуржулгазы-биле таныжарын үргүлчүлээн. Украинадан, Прибалтикадан, Закавказьеден, Россия Федерациязының элээн областарындан болгаш крайларындан келген хөй бөлүк аалчылар Минск районнуң «Новый быт» колхозунга чораан. Аңаа аалчылар «Юбилейный» дээр суур-биле таныжкан. Ында шиник чуртталга бажыңнарын, спорт комплекстиг ортумак школаны, улуг клубту туткан.

Архитекторлар чуртталга бажыңнарының элээн каш төлевилеллерин киирген. Артель баштаар чери оларның эң экилерин шилип алган: өг-бүлезинге 4—5 өрээлдиг, ийи каът, ийи квартиралыг бажыңнар. Бажың бүрүзүнде —төп одалга, изиг суг, ванна, электри плита бар.

Ол артельдиң чылда орулгазы барык бүдүн чартык миллион рубль четкен, ооң иштинден ийи чүс муң рубльди чыл бүрүде чуртталга болгаш культура-амыдырал тудуунга чарыгдап турар.

Волковы районнуң «Шиловичи» совхозунга барганы сонуургалдыг болган. Аалчылар улуг фермаларда, мал чемгерер «Селокирован» дээр цехтерде бүдүрүлге организациязы-биле, концентраттар, дазылында чемиштиг үнүштер складтары болгаш котельная-биле таныжкан. Мал кажааларында бус одалга, микроклимат. Мал чемин машиналар белеткээр болгаш үлеп бээр. Кажааларның иштин арыглап аштаарын механизастаан. Ол бир янзы фабрикада чүгле 15 кижи ажылдап турар. Бүгү комплексини дерип кылырынга чарыгдаан акша-хөреңгилерниң орну беш-алды чыл болганда эгиттинер. Ажылагыы доруктуруп өстүрген хаван оглу бүрүзүнден 21 рубль арыг орулганы ап турар.

Иркутск болгаш Оренбург областарның, Якут АССР-ниң төлээлекчилери Гродно районнуң «Авангард» колхозунда суурнуң планировказын дыка сонуургаан. Ында планировканы тус черниң климат болгаш амыдырал байдалдарын барымдаалап шиитпирлеп турар. Аалчылар бо дуржулганы чана бергеш, боттарынга ажыглаарын демдеглээн.

Ол-ла хүн аалчылар Брестиниң «Мухавец» совхозунда болгаш «Советская Белоруссия» колхозунда бүдүрүлге болгаш культура-амыдырал деришкиннерниң тудуунуң дуржулгазы-биле база таныжкан.

ЧАРЛАЛ. РЕКЛАМА

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ КАДР КИЛДИЗИ Новосибирскиниң совет кооператив садыг институдунга кирерин күзээн, ортумак эртемниг тыва кижилерниң билдиришкинин болгаш документилерин дараазында факультеттерге кирерин-биле хүлээп ап турар.

САДЫГНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫ.

БУХГАЛТЕР УЧЕДУ НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИНИҢ ТЕХНОЛОГИЯЗЫ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЗЫ (чүгле очно).

АЪШ-ЧЕМ БАРААННАРЫ БОЛГАШ ОНУ ОРГАНИЗАСТААРЫ (товароведение)

ҮЛЕТПҮР БАРААННАРЫ БОЛГАШ ОНУ ОРГАНИЗАСТААРЫ (товароведение)

Өөрениириниң хуусаазы 4 чыл, (технология факультединге) 4 чыл 10 ай, бот-өөредилгелиг салбырга 5 чыл. Билдиришкинин институттуң ректорунуң адынга кайы факультетке өөренирин күзээнин айытпышаан бижиир. Билдиришкинге дээди өөредилге черинге кирерин сүмелеп турар характеристиканы, ортумак эртемниң дугайында документиин (боду-биле), ортумак тускай эртемниң дугайында дипломун демдектер салган ведомозу-биле катай, автобиографиязын, күш-ажыл дептеринден ушта бижидилгени, 3×4 хемчээлдиг фоточурукту, № 286 хевирниң эмчи шынзылгазын кожар.

Дараазында эртемнерге кирериниң экзаменнерин дужаар: **ТОВАРОВЕДЕНИЕ ФАКУЛЬТЕДИНГЕ** — математикага (бижимел-биле), химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литератураga (сочинение), географияга (аас-биле); **ТЕХНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕДИНГЕ** — физикага (аас-биле), математикага (бижимел-биле), химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литератураga (сочинение); **ЭКОНОМИКА ФАКУЛЬТЕДИНГЕ** — математикага (бижимел-биле), орус дылга болгаш литератураga (сочинение), географияга (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле).

Тыва школалар доосканнар орус дыл болгаш литератураga изложение бижиир.

КИРЕРИНИҢ ЭКЗАМЕННЕРИ 1968 ЧЫЛДЫҢ ИЮЛЬ 11-ДЕ КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ ИНСТИТУДУНГА ЭГЕЛЭЭР.

Билдиришкиннерин болгаш документилерин 1968 чылдың июль 10-га чедир Тыва респотребсоюзтуң кадр килдизинге хүлээп ап турар. Адрези: Кызыл хоорай, *Щетинкин*-Кравченко кудумчузу, 38.

«Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдеринге, үлетпүр бүдүрүлгелеринге болгаш ооң керээлиг организацияларынга ажылчыннар дүрген негеттинип турар. Дараазында мергежилдиң кижилерин чалап тур:

Дашчыларны, быжаңчыларны, шеверлекчилерни, бетонщиктерни, электриктерни, дериг-херекселдер септээриниң слесарьларын, пилорама ажылдакчыларын, чолаачыларын, грейдеристерни, хоолай салыкчыларын, автокрановщиктерни, суургалыг крайның машинистерин болгаш өске-даа тудугжуларны.

Ажыл төлевирин ажылдааның барымдаалап, аккорд-шаңнал нарядтарын ёзугаар болгаш үе барымдаалап бээр. Тускай мергежили чок ажылчыннар тудугда өөредилге комбинадынга өөренгеш мергежил чедип ап болур.

Бот ажылчыннарны общежитие-биле хандырар.

Ажылдаарын күзээннер Кызыл хоорайның Красноармейская кудумчузунда 76 бажыңда кадрлар килдизинге, Ак-Довурак хоорайның «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң кадрлар килдизинге болгаш Хову-Аксы суурнуң «Тыва кобальт тудуг» эргелелиниң кадрлар килдизинге келир.

АДМИНИСТРАЦИЯ

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Барабанны хак!»** 10, 12, **«Кожалар»** 2, 3.45, 5.30, 7.15, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Киночынды** 10, **«Онза бодал»** 3.45, 5.40, **«Дагга сегиржип алышкын»** 11.30, 1.30, 7.35, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дагжала, там-там»** 4.30, **«Сонгада кыс»** 6.30, 8.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64 чагаа, база совет тургузуг килдистериниң 21-27 информация килдизиниң 20-60 бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00913